

RESSENYES COL·LECTIVES

Els clàssics en la literatura infantil i juvenil

ENRIC FALGUERA GARCIA

Universitat de Lleida

enric.falguera@udl.cat

D. A. (2020): Diversos autors, *Els clàssics en la literatura infantil i juvenil*, Jordi Malé i Josep Murgades (eds.), Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona, Aula Carles Riba, 8.

No hi ha dubte de la importància i la pervivència dels clàssics en la nostra cultura. Tal com afirma la Dra. Rosa Navarro en el seu article, només podem entendre el veritable sentit d'expressions populars, com el taló d'Aquilles, una empresa titànica, o això és una Odissea, si coneixem l'origen i el significat dels mites d'Aquilles, de Tità o d'Odisseu. És a dir, si coneixem el paper i el valor que tenen els clàssics grecollatins en el nostre pensament, en la nostra formació cultural. I no hi ha millor moment per nodrir aquesta formació clàssica que durant els anys de la infantesa i la joventut, quan, com a joves lectors, àvids d'històries meravelloses, podem extasiar-nos, deixar-nos seduir per les aventures fantàstiques, màgiques, plenes d'emocions i intrigues, d'imaginació i bellesa dels clàssics grecs i llatins, d'Homer o Isop a Virgili.

És per això, per la importància d'educar la cultura literària dels infants i joves en el bressol clàssic, que *Els Clàssics en la literatura infantil i juvenil* és un volum tan imprescindible, perquè recull dues mancances preocupants: d'una banda, reivindica els clàssics grecollatins, i de l'altra, ho fa des de la perspectiva de la literatura infantil i juvenil, massa sovint, malauradament, marginada dels estudis literaris canònics. Així, el volum publicat per les edicions de la Universitat de Barcelona, sota el segell de L'Aula Carles Riba, ve a omplir aquest doble buit de què acabem de parlar. S'aborda la presència dels clàssics en la LIJ en català abans i després de la guerra civil. S'estudia el tema de les adaptacions al públic infantil i juvenil. S'analitza les versions que de l'Odissea en va fer Carles Riba i es ressegueix la presència de motius homèrics en la rondallística catalana. Finalment,

es repassa la presència del tema clàssic en una de les principals publicacions adreçades a infants del país, *Cavall Fort*. Vegem-ho pam a pam.

L'article de Cristina Garreta Girona, directora de les biblioteques municipals de Reus, és un excel·lent repàs historiogràfic dels llibres mitològics publicats en llengua catalana durant el segle XX. El text ens permet posar al dia la bibliografia de fonts primàries, perquè en fa una recerca aprofundida, i ens ofereix una tria de primer ordre per a la consulta, l'estudi i la lectura dels llibres sobre el tema adreçada tant a pares i mares com a mediadors del circuit literari de la LIJ.

L'article és interessant des de diversos punts de vista. D'entrada, planteja una qüestió essencial: la definició de què és un llibre adreçat a infants: «en relació amb aquest punt ens caldria observar el concepte de lectura per a infants al llarg dels temps» (p.11). A continuació, Garreta planteja una dicotomia interessant entre la sort receptora dels diferents textos clàssics. Si les faules d'Isop són conegudes popularment, la mitologia clàssica, personificada en Homer, no ha tingut la mateixa sort. Si les faules han passat de generació en generació en la tradició oral, els textos mitològics han patit diferents vicissituds, han tingut una tradició més disruptiva, i han acabat essent un saber d'alta cultura, cosa que l'autora denuncia. Justament es queixa que bona part dels llibres publicats sobre mitologia presenten un biaix moral i doctrinari que, des del punt de vista cristià, adverteix de l'origen pagà i poc de fe dels relats. Sortosament, però, la presència del clàssic en la LIJ catalana actual està, segons l'autora, plenament normalitzada i posa diversos exemples d'aquesta bona salut.

La conclusió, però, a la qual arriba Garreta és que cal invertir més esforços en publicar mitologia. Una mitologia desvinculada de la religió o l'art i de producció pròpia, lluny de traduccions o adaptacions anglosaxones o franceses. El gran mèrit del text de Garreta és oferir un panorama ampli, al llarg dels anys d'aquesta producció catalana de mitologia, fet que ens permet adonar-nos d'on som i fins on volem arribar.

En aquest sentit, *Cavall fort* és un exemple de l'evolució que el tema ha tingut al llarg de les darreres dècades en l'àmbit de la LIJ. Albert Jané, de l'Institut d'Estudis Catalans, és l'encarregat de fer el repàs de la presència del tema clàssic a la revista fundada el 1961. Una presència que va de menys a més. El text de Jané és descriptiu, en certa manera com el de Garreta, dels números dedicats als mites a *Cavall fort*. Com afirma Jané, «Els temes tradicionals, els mites clàssics, no entraven, certament, en la idea dels qui s'aplicaven a configurar el caràcter d'aquell revista» (p. 122), però a poc a poc el tema va introduint-se en diversos números fins arribar a un dels punts culminants en el dossier *Anem a l'Olimp!*, del 2012.

Un dels punts forts de l'article és la reflexió que Jané fa a propòsit de les adaptacions, amb les quals sembla combregar. Tema aquest que també tracta Rosa Navarro en el seu article. Les adaptacions al públic infantil i juvenil són clau central en el debat sobre l'accés dels joves lectors a la literatura. Calen adaptacions dels clàssics per al públic infantil o millor llegir el text original quan es tingui la necessària competència literària? El dilema és llarg i complex, i diversos autors

i autores l'han tractat i discutit: Teresa Colomer, la mateixa Rosa Navarro, Josep Ballester, Gemma Lluch, etc., però en qualsevol cas, sí que sembla imprescindible disposar de bones adaptacions, com afirma Jané, perquè més enllà del seu valor intrínsec només una bona adaptació en la tria i respecte del sentit global de l'obra i en la qualitat literària permet el gaudi lector i la posterior aproximació a l'obra original. De fet aquest és el pensament del propi Carles Riba per a la seva versió reduïda de *L'Odíssea*.

L'article de Rosa Navarro incideix en aquests aspectes quan per exemple explica que competència literària és saber interpretar i no només descodificar. Segons la professora Navarro els textos mitològics eduquen aquesta competència, donen un valor simbòlic a la lectura, tal com també plantejava Cristina Garreta. A partir d'aquí «La gruta del Calipso, un tesoro para los niños», el text de Navarro, posa en valor les adaptacions dels clàssics grecollatins per a infants a partir d'exemples de la seva magnífica adaptació de l'*Odíssea*. Navarro defineix una bona adaptació com aquella que és fidel al text original, que té present a qui va adreçada, i sap seleccionar l'indispensable per mantenir la unitat i sentit de l'obra original: «una adaptació implica una selecció [...] Es indispensable que esa reducción obligada no afecte a la estructura de la obra, que debe empezar y acabar igual que el original; y es esencial también respetar el curso de los sucesos aunque algunos de ellos desaparezcan o queden reducidos» (p. 40). En el marc d'aquesta tria cal adaptar petits detalls, petites escenes que donen caràcter al text i valor simbòlic. L'article és una excel·lent síntesi, amb exemples de la seva pròpia adaptació homèrica, i d'altres textos seus com ara «La salvación de los clásicos. Las adaptaciones fieles al original», publicat el 2013 a *Quaderns de Filologia*.

Els textos dels professors Almirall i Creus de la Universitat de Barcelona són dos excel·lents treballs sobre dos aspectes molt concrets de l'aportació de la mitologia a les lletres catalanes. El primer, «Alguns motius odisseics en la rondallística catalana» és un repàs de la presència homèrica en diverses rondalles catalanes aplegades en reculls a començaments de segle xx. L'article del professor Almirall és un treball de literatura comparada que posa les bases d'una anàlisi moderna d'aquestes rondalles, establint-ne els motius i assignant-los una categoria que les relaciona amb la matèria homèrica. El treball presenta diversos mèrits: d'una banda l'estudi en profunditat del material rondallístic des d'una doble perspectiva, historicista, que actualitza un material de principis del segle xx, i comparatística en relació amb el mite homèric; i d'altra banda dona a conèixer tot aquest material, gràcies a l'edició en annex de les rondalles treballades. Almirall analitza els textos despullant-los dels interessos ideològics dels seus compiladors. En el cas de Ventosa, de la reivindicació del folklore català i la seva vinculació forçada amb la tradició clàssica; en el cas de Verdager i les rondalles eivissenques, de la idealització del món rural com a origen de la Pàtria.

El treball del professor Creus, «Les adaptacions d'Homer de Carles Riba per a infants», respon al doble objectiu de l'Aula Carles Riba d'estudiar l'obra de Riba i els clàssics grecollatins. L'article comença amb un breu repàs del paper

de Riba en la renovació de la LIJ en època noucentista. Creus posa de relleu que si Riba s'hi va dedicar va ser circumstancialment, per compromís moral amb la situació del país i la necessitat d'oferir literatura de qualitat en llengua catalana als infants. El primer text que Creus comenta són *Les aventures d'Ulisses*, publicat en castellà el 1920, que havia de publicar-se també en català el 1922, però que no veié la llum fins molts anys després. L'interès de Riba per l'Odissea per al públic infantil prové, segons Creus, de la seva concepció de l'heroi juvenil: un heroi que malda contra un món no civilitzat, fent servir no la força (com Aquil·les) sinó l'enginy per tornar a casa. A més, l'Odissea ofereix a Riba una lliçó moralitzant: tal faràs, tal trobaràs.

Creus tracta en el seu article les dos versions que Riba va fer del text homèric: l'esmentada del 1922 i la de 1948. En el primer cas, es tracta d'una *recreació*, tal com Creus l'anomena, que ressegueix força la traducció que el mateix Riba havia fet anys abans de l'*Odissea* i que no està pensada pel públic juvenil. Creus n'analitza l'estil i n'estudia la llengua i la sintaxi, complexa i arcaïtzant. En el segon cas, es tracta d'una versió, que inclou l'únic text teòric sobre Homer conservat de Riba, i que vol fer comprensible el text homèric renunciant a l'estil i la llengua de la primera recreació. Un dels apartats més interessants de l'article és, precisament, quan l'autor compara les dues versions ribianes del text clàssic.

En conclusió, la lectura d'*Els clàssics en la literatura infantil i juvenil* és una font inesgotable d'informació que posa de relleu que la immortalitat no està en el fet de no morir, sinó en viure en els altres, en donar sentit a l'existència pròpia i aliena. No hi ha dubte que els clàssics grecollatins són immortals en les lletres catalanes a jutjar per l'excel·lència d'aquest volum.

El pensament d'Ausiàs March

GUILLEM CUNILL-SABATÉS

Universitat Pompeu Fabra

guillem.cunill@upf.edu

D. A. (2020): Diversos autors, *El pensament d'Ausiàs March*, Anna Alborni, Lola Badia i Raffaele Pinto (eds.), Barcelona: Reial Acadèmia de Bones Lletres.

Anna Alborni observa en el capítol introductor del llibre que ressenyem («El pensament d'Ausiàs March: forma, tradició, recepció», p. 7-28) que, des de fa uns anys, som testimonis d'un autèntic «*revival* marquià» (p. 10). Durant els últims cinc anys no han parat de ploure publicacions de gran rellevància, des de traduccions de la seva obra a altres llengües —al castellà (2017) i a l'italià (2020)— fins a aportacions que reflexionen sobre algun aspecte de la seva poesia, en aquest cas,

fruit de dos congressos internacionals: «Ausiàs March e il canone europeo» (2018) i «El pensament d'Ausiàs March», que ressenyem amb aquest llibre, que —tor-nem a manllevar les paraules d'Alberni (p. 9-10)— és el resultat d'una selecció de les intervencions que es van llegir en el marc del congrés internacional homònim, celebrat a l'Acadèmia de Bones Lletres el 10 i 11 de setembre de 2018. El congrés es va estructurar al llarg de quatre eixos temàtics, una divisió que, tanmateix, no es reflecteix explícitament en el llibre. Els responsables dels capítols són veus reconegudes en l'àmbit que provenen de diverses universitats, tant nacionals com internacionals. El tema que cohesiona les diferents col·laboracions és «[L]es formes del pensament marquà [...] estudiades en els seus mecanismes lògics i retòrics i en la manera com aquests es relacionen amb el passat, amb el temps en què van ser concebuts o amb la posteritat: les arrels filosòfiques i la tradició literària heretades, el diàleg amb els autors contemporanis, la recepció» (p. 11).

En els dos primers articles del recull, a càrrec de Pietro Cataldi («Ausiàs March, un poeta che pensa», p. 29-51) i Cèlia Nadal Pasqual («El pensament sincrònic en l'obra d'Ausiàs March», p. 53-75), s'analitza la poesia de March des d'una perspectiva lògica, partint de la premissa que el poeta té un «pensament de les emocions, molt lligat a l'experiència, a l'acció i al cos, i que es contraposa a les regles analítiques de la lògica clàssica o de tipus aristotèlica» (p. 55-56). D'una banda, Cataldi analitza el pensament de March partint del concepte de la bi-lògica d'Ignacio Matte Blanco. Explica els mecanismes que actuen quan hi ha una crisi de la unitat del jo i, per tant, quan les parts que el conformen divergeixen —per exemple, a l'hora de voler i escollir. D'aquesta manera es posa en evidència que, a diferència del que dicta la lògica clàssica, el poeta sovint sospesa un «*tertium* che non è né A né non-A» (p. 40): per exemple, quan al poema XXVII (v. 5-16) March parla del desig de viure i morir a la vegada. En canvi, en el seu article, Nadal selecciona uns passatges dels cants CII, CXVIII i XXVII, que analitza a partir de la categoria lògica del temps. Exposa que March té un pensament sense un fil «que cusi les etapes» de l'amor i, per tant, «apareixen com una juxtaposició de càpsules aïllades en què l'experiència no sobreviu o no es transmet» (p. 58). Això fa que, per exemple, afronti «la presència simultània de contraris» (p. 62) o tingui un pensament circular del tipus «no puc triar si A o no-A; no vull A, vull no-A (però quan vull no-A, vull A), i vull A i no-A» (p. 68). Tots dos articles arriben a una conclusió semblant: «la poesia è un modo di pensare questa inconciliabilità; non un modo di rappresentarla —cosa impossibile— ma un modo, proprio, di pensarla» (p. 39).

Raffaele Pinto («March: il dialogo con Dante», p. 77-107) tracta de la influència sistemàtica, des d'un punt de vista teològic i filosòfic, que exerceix la *Vida nova* i la *Comèdia* de Dante en March. L'estudiós divideix la poesia de March en tres blocs. En el primer, March recull el significat profund del mite de Beatriu, és a dir, la racionalització del desig, a partir del sintagma «consiglio della ragione» (p. 17). March, però, a diferència de Dante, considera que el guanyador de la lluita entre *cos* i *ànima* sempre és la sensualitat. En el segon bloc, March tracta de la raciona-

lització del desig a través del dol, una solució que no és possible en el cas del poeta valencià, perquè, a diferència del florentí, no coneix quin és el destí de l'ànima de l'estimada, la qual cosa el porta a la damnació eterna. En paraules de Pinto: «se Beatrice è in paradiso, allora le donne hanno "intelletto d'amore"». Se invece questa cede non c'è, se non si sa dove è finita Beatrice o la sua controfigura nell'immaginario di March, allora le donne sono solamente "carne"» (p. 97). El consol de March, doncs, passa per deixar de ser un poeta d'amor i convertir-se en un poeta reflexiu i, per això, s'imposa el to doctrinal en les composicions del tercer bloc.

Els dos articles que venen a continuació es dediquen a fer un comentari analític dels poemes «Cobrir no pusc la dolor qui em turmenta» i «Així com cell qui'n lo somni's delita», respectivament. Francesc J. Gómez («La *meditatio mortis* d'Ausiàs March: lectura del cant CXII», p. 109-147) analitza el poema des del tòpic de la reflexió sobre la mort. L'autor, abans de res, constata que el tema de la mort és habitual en l'obra de March, i hi observa una evolució en el tractament: si en la seva poesia de joventut sospesa la mort voluntària, en aquesta composició escrita des de la vellesa el poeta reflexiona sobre la mort natural que se li acosta inexorablement. Gómez hi identifica idees senequianes, combinades amb l'aristotelisme escolàstic propi del pensament de la baixa edat mitjana, però també constata «la insuficiència de qualsevol filosofia estrictament humana davant la perspectiva de la mort» (p. 116). L'autor divideix el text en sis parts. El poema s'enceta amb un exordi escrit en primera persona: és la veu d'un home que se sap mortal i que, com tothom, té por de la mort. Només el savi pot trobar consolació amb l'ajut de la virtut moral i la raó (primera part), una solució que se li revela insuficient, perquè les persones que creuen en la vida mundana no poden tenir consolació davant la mort (segona part). Els cristians que creuen en una vida futura tampoc no tenen una consolació plena, perquè la mort turmenta inevitablement (tercera part). Adonant-se del mal que fa la mort al compost humà, decideix parlar només de l'únic remei possible, això és, l'amor a Déu (quarta part), i acaba amb una tornada invocant la Mare de Déu.

Per la seva banda, Antonio Gargano proposa enfrontar-se al celebèrrim poema I («Per una lettura di "Així com cell qui'n lo somni's delita", tra "cant a la follia" e "control de la raó"», p. 149-177) allunyant-se de la lectura en clau petrarquitzant que n'havien fet alguns autors castellans del segle XV i que havia perdurat fins al segle XX. Així doncs, acollint-se a la lectura en clau doctrinal i moralitzant, Gargano il·lumina alguns matisos del context doctrinal en què es va escriure la composició.

Lola Badia («Ausiàs March i les "tenebres" de l'amor», p. 179-199) rebutja l'etiqueta d'homosexual que la crítica —especialment Jordi Rubió i Balaguer i Martí de Riquer— havia penjat implícitament al poeta valencià, a causa d'un document de 1425 en què es diu que un jove se n'havia anat a València amb Ausiàs March «e ara és en via de perdició» (p. 184). Joan Ferraté ja havia rebutjat aquesta possibilitat, per no ser prou justificada; ara Badia esclareix ben bé el significat d'aquesta frase: «els motius presumptament perversos de la poesia de March no són altra cosa que les seves dures anàlisis del vessant carnal de l'amor, pensat des

del context sexòfob dels seus dies amb el suport d'una retòrica convincent» (p. 187). Havent resolt aquest embull, Badia repassa les diferents tradicions de què beu March a l'hora de tractar l'amor racional i també carnal, un tema omnipresent en la seva poesia malgrat la mentalitat sexòfoba de l'època, per acabar conclouent que March «no es pot estar de sotmetre a anàlisi tot el que diu» (p. 191), és a dir, la tradició de la qual parteix.

Per acabar, els tres últims capítols estan dedicats a la recepció de March. Guillermo Serés («Del “gest” de Ausiàs March al “gesto” de Garcilaso y a la gracia de fray Luis de León: la pervivencia de un motivo dinámico», p. 203-231) analitza la recepció del concepte del gest, que defineix com «el intermedio entre el alma y el cuerpo, mediante este, el gesto, se muestran o representan los “movimientos” del alma, su dinamismo, gracia y belleza» (p. 204). Aquesta concepció del gest, que pot representar el *summum bonum* però també l'anul·lació de la *virtus aestimativa*, és represa en el sonet V de Garcilaso i el capítol XII de *La Celestina*. Serés acaba el capítol observant que fray Luis de León divideix aquest concepte en dos —«hermosura» i «gracia» (p. 225)— al seu comentari del *Cantar de los cantares de Salomón*.

D'altra banda, Vicent Josep Escartí («El pensament sobre Ausiàs March, de l'edat mitjana a la Il·lustració», p. 233-254) fa una panoràmica força extensa —de tres segles— de la recepció de March a les literatures catalana i castellana a partir de les edicions i traduccions que se'n fan. Comença analitzant com el van llegir al segle XVI, que és quan és més valorat, sobretot per la seva faceta d'enamorat i de filòsof, gràcies a una estratègia antiitaliana en què s'intentava emular la cultura italiana amb elements de la cultura pròpia. L'autor continua descrivint com al segle XVII es va intentar recuperar la poesia de March des d'una òptica barroca, i acaba constatant que, al segle XVIII, March passa a ser «un record del passat, una referència bibliogràfica més o menys documentada que els permetia mostrar la seua erudició [dels intel·lectuals de l'època]» (p. 251).

Finalment, Rafael Roca («Sis poetas vuitcentistes admiradors d'Ausiàs March», p. 257-295) ressegueix vuit composicions d'homenatge a March —que l'autor reproduceix en apèndix al final del capítol— que van fer cinc autors: Tomàs Aguiló, Jeroni Rosselló, Ramon Picó, Rafael Ferrer, Teodor Llorente i Víctor Balaguer. L'autor divideix aquestes poesies en dos grups: les que són simplement una lloança al gran poeta valencià i les que intenten emular el seu estil. Roca acaba conclouent que aquestes poesies «evidencien la passió i l'interès amb què els autors del vuit-cents es miraren l'obra i la biografia d'un poeta en el qual s'emmirallaren, i que no dubtaren a lloar, imitar i mitificar» (p. 272). Un interès per la figura i l'obra de March que va culminar, com és sabut, en la importantíssima edició d'Amadeu Pagès.

Gràcies a la diversitat de veus i perspectives, unides per un rigor impecable a l'hora de tractar la informació, en *El pensament d'Ausiàs March* es fa una aproximació ambiciosa en els aspectes discursius de l'obra del gran poeta valencià. És una publicació que, sens dubte, il·lumina moltes qüestions i obre també alguns interrogants, que esperem que el «revival marquià» resolgui ben aviat.

El llibre català en temps del Modernisme

JORDI MARRUGAT

Universitat de Barcelona

jordimarrugat@ub.edu

QUINEY, TRENC & VÉLEZ (2019): Aitor Quiney, Eliseu Trenc i Pilar Vélez, *El llibre català en temps del Modernisme*, Sitges, Barcelona: Consorci del Patrimoni de Sitges i Viena Edicions.

El Modernisme assentà les bases de la construcció d'una literatura catalana plenament moderna en tota l'amplitud del que això significa, que inclou l'establiment de direccions contraposades. Així, d'una banda, instituí l'autonomia del gènere poètic —recordem, per exemple, que Maragall es va desentendre de la continuació d'*El comte Arnau* com a drama musical i el convertí en emblema de la puresa poètica reivindicada contra la síntesi de les arts a «Del teatre», publicat a continuació d'«Elogi de la Poesia». Però, de l'altra, assumí la col·laboració dels diferents gèneres i arts oferint autèntics híbrids que avui podríem considerar l'origen de les formes literàries i artístiques experimentals modernes i postmodernes. A més del wagnerisme escènic —que temptà el mateix Maragall en la primera part d'*El comte Arnau*—, en són exemples prou coneguts els reculls poètics que Eliseu Trenc analitza com a objectes d'art total en el darrer capítol d'*El llibre català en temps del Modernisme: Oracions, Llibre d'horas o Boiras baixas*.

Aquestes obres, des del punt de vista artístic i literari, són fundacionals. Però des del punt de vista del disseny i de les tècniques de producció que les fan possibles, tenen una història prèvia que *El llibre català en temps del Modernisme* estableix i documenta. No és una tasca fàcil ni ha comptat amb molts especialistes, però Eliseu Trenc i Aitor Quiney, comissaris de l'exposició de la qual aquest llibre és el catàleg, i Pilar Vélez, tercera autora del volum, hi han dedicat gran part de la seva carrera. Sense anar més lluny, és referència obligada en aquest camp *Les arts gràfiques de l'època modernista a Barcelona* (1977), llibre sorgit de la tesi doctoral de Trenc del qual prové gran part de la informació exposada avui en aquest nou catàleg.

Així, *El llibre català en temps del Modernisme* compta amb sis capítols que organitzen perfectament la història que es proposen explicar. En el primer, «L'Esteticisme», Trenc fa servir aquest concepte a partir de la proposta feta per Alexandre Cirici el 1973 (a *Serra d'Or*, 165, juny), per referir-se al període artístic que va del 1880 al 1893, en què es produeix un trencament estètic amb l'academicisme, el neoclassicisme i el realisme objectivista (predominant en la dècada de 1870). Les arts del llibre hi desenvolupen «una concepció més decorativa i un dibuix d'una estilització d'arrel gòtica i japonesa, amb elements mecanicistes» (p. 27). El segon capítol, «El llibre modernista», analitza com la recerca de la novetat pròpia del moviment català finisecular trenca amb l'Esteticisme en la pro-

ducció llibresca. Trenc proposa que es tracta d'un procés divisible en dues etapes: la impulsiva (1894 - final del segle XIX), «la qual es caracteritza pel refús de les normes clàssiques de la tipografia i la recerca de llibertat formal» (p. 58); i la reflexiva (1898 - segona dècada del segle XX), amb una estètica més equilibrada, sòbria i clàssica, que es realitza plenament durant el Noucentisme.

Establert aquest marc general, els quatre capítols restants n'analitzen qüestions específiques. Pilar Vélez estudia «La Societat Catalana de Bibliòfils des de la perspectiva del Modernisme recuperador del llegat històric identitari», en el capítol més específic i precís del conjunt. Aitor Quiney examina «L'enquadració d'art catalana en temps del Modernisme», documentant-ne els aspectes tècnics i la connexió europea que la porten a buscar el canvi i la llibertat dins els gustos del simbolisme, l'Art Nouveau i el Modernisme. Per acabar, és de nou Eliseu Trenc qui s'ocupa d'«El llibre il·lustrat, paradigma del Modernisme gràfic» i d'«Els reculls poètics del Modernisme». És en aquests capítols on s'ofereix la culminació de tots els processos descrits anteriorment en la concepció del llibre com a obra d'art total: en l'època del Modernisme, els nous procediments de reproducció d'imatges van fer possible la major i més alliberada presència d'aquestes en el llibre fins que diversos autors les van convertir, juntament amb partitures musicals, en part integrant de la construcció del seu sentit. Trenc comenta com succeeix això en obres d'Apelles Mestres, Alexandre de Riquer, Adrià Gual, Santiago Rusiñol i Josep Maria Roviralta.

De fet, en tot aquest relat, destaquen figures clau del Modernisme que queden documentades en relació amb les arts del llibre: Lluís Domènech i Montaner, Riquer, Mestres, Jaume Massó i Torrents o Rusiñol. I s'ofereixen petits recorreguts històrics i estètics per empreses clau de l'època, des de L'Avenç, també cabdal en aquest camp com en tots els altres del Modernisme, fins a Oliva de Vilanova. Però, enfocant el Modernisme des d'aquesta perspectiva, també sobresurten noms de personatges secundaris, o sense cap paper, en la construcció intel·lectual del moviment, com Eudald Canibell, Ramon Miquel i Planas o Josep Triadó. Així, arriba a quedar demostrada una qüestió fonamental per als estudis artístics i literaris: tota proposta intel·lectual, per més que sigui pensada i acabi percebuda —i estudiada— en l'àmbit immaterial de les idees, depèn essencialment dels processos de producció material de la seva època. Sense les transformacions tècniques relatades en aquest llibre, hauria estat impensable el llibre *Oracions* tal com el coneixem ara. Més encara: el simbolisme i el decadentisme no serien el que són ni haurien proposat els valors i les concepcions de la realitat que els caracteritzen. Per això són tan importants els estudis històrics com aquest, fins i tot d'aspectes aparentment secundaris quan es pensa la literatura des de l'abstracció vaporitzadora de gran part dels estudis teòrics contemporanis.

El llibre català en temps del Modernisme, doncs, ofereix finalment a un públic general una història i una documentació visual imprescindibles per conèixer l'abast de l'època de majors transformacions en la cultura catalana. L'obra és el resultat d'intenses investigacions a les quals s'ha volgut donar el caire divulgatiu

que sol correspondre al catàleg d'una exposició. Potser és per això que en els capítols més genèrics s'eviten el debat i la clarificació conceptuals, així com les referències bibliogràfiques —quan no resulten escasses van molt específicament referides a la producció objectual de la primera part del títol, «el llibre català», i deixen massa de banda la segona, «en temps del Modernisme». Això fa que l'obra acabi tancant l'àmbit examinat en lloc d'obrir-lo a la resta del Modernisme. Dins el relat historiogràfic que podria fer de marc general, resulta confusa la qualificació d'Esteticisme per a un moment previ al Modernisme i uns fenòmens que no s'expliquen en funció de la ideologia esteticista modernista. El mateix Trenc apunta amb encertada precisió l'error de la plena identificació entre Modernisme català i Art Nouveau europeu (p. 58), però no en desenvolupa la diferenciació. Es deixa de banda l'impacte fonamental que deuria tenir el prerafaelitisme en la concepció del llibre il·lustrat d'Alexandre de Riquer —i segurament en les recuperacions gòtiques d'altres il·lustradors i tipògrafs. O bé és directament un error qualificar de «novel·les naturalistes» *Els sots feréstecs* i *Les multituds* (p. 64) i de «poeta decadentista» Rafael Nogueras Oller (p. 73).

Dit sigui només per remarcar que *El llibre català en temps del Modernisme* aporta, a partir de la magnífica iniciativa de l'exposició homònima, la documentació necessària d'una part no prou explorada i divulgada de la història del Modernisme i els seus precedents, que, en canvi, n'és imprescindible; i que, ara, sobretot gràcies a la persistència de Trenc, coneixem millor i podem desenvolupar encara més dins el seu context global. Som davant d'un llibre necessari, bell i honest que il·lumina aspectes essencials per a la plena comprensió del Modernisme.

*Història de la literatura catalana (VI). Literatura contemporània (II)
Modernisme. Noucentisme. Avantguardes*

ENRIC IBORRA

IES Lluís Vives València

iborraenric@laserpblanca.com

D. A. (2020): Diversos autors, *Història de la literatura catalana*, vol. VI, Àlex Broch (dir.), *Literatura contemporània (II). Modernisme. Noucentisme. Avantguardes*, Jordi Castellanos i Jordi Marrugat (dirs.), Barcelona: Enciclopèdia Catalana, Editorial Barcino, Ajuntament de Barcelona.

Continua amb bon ritme la publicació de la *Història de la literatura catalana* que estan editant plegats el Grup Enciclopèdia Catalana, l'Editorial Barcino i l'Ajuntament de Barcelona. El 2020 n'ha aparegut el volum que fa sis amb el títol de *Literatura contemporània (II) Modernisme. Noucentisme. Avantguardes*. Dels

dos volums restants, el setè abastarà des dels anys trenta fins al 1959, any de la mort de Carles Riba. El vuitè i últim previst arribarà fins al 2010 o 2012, tot i que s'està considerant la possibilitat d'un novè.

El sisè volum ha estat dirigit per Jordi Marrugat, que ha continuat la tasca del traspasat Jordi Castellanos. En unes declaracions a *La Vanguardia* Marrugat assenyalava que «hem volgut que quedés clar com s'articula una cultura nacional dins del context internacional, en què la literatura ocupava el lloc central» (MARRUGAT 2020). A hores d'ara ha quedat ben establert que el Modernisme va assentar les bases d'una cultura nacional moderna, sobre les quals es va desenvolupar la literatura catalana posterior. Un exemple d'aquesta sincronització amb la literatura europea van ser les avantguardes, que els autors catalans van col·laborar a desenvolupar des de la pròpia especificitat nacional en contacte amb artistes d'arreu d'Europa. Per als autors d'aquest volum, l'avantguarda no s'oposa al Noucentisme, ni, menys encara, al Modernisme, sinó que va reprendre l'impuls modernitzador de tots dos. A més, les poètiques i les trajectòries d'aquests tres moviments s'encavalquen en el temps.

Com recorda Marrugat en el pròleg, l'articulació historiogràfica del Modernisme, Noucentisme i les avantguardes no es va iniciar fins a la revisió completa que en va plantejar Joaquim Molas als anys seixanta. D'aquí van sorgir les investigacions sobre el Modernisme del mateix Molas, les reorientacions de Joan-Lluís Marfany i els estudis de Jordi Castellanos, que es van consolidar en el volum vuitè de la *Història de la literatura catalana* dirigida per Molas. La construcció historiogràfica del Noucentisme va seguir un procés semblant. Jordi Marrugat remarca que aquest volum VI «deriva de les darreres aportacions d'aquesta tradició acadèmica [...], l'actualitza, en varia alguna perspectiva, hi fa noves aportacions i algunes modificacions. No la contradiu ni l'anul·la. Tanmateix, l'articula per primera vegada en una explicació de conjunt completa i clarament delimitada que incorpora les avantguardes a les dinàmiques nacionals de Modernisme i Noucentisme» (p. 15). Els col·laboradors d'aquest volum provenen del nucli inicial d'investigadors formats per Molas i, en especial, de l'escola creada per Castellanos. Qualsevol lector pot comprovar que segueixen molt de prop els volums vuitè i novè de la *Història* dirigida per Molas.

Igual que en els volums apareguts anteriorment, en aquest es combinen els capítols que tracten globalment el període estudiat amb uns altres centrats en un únic autor. En el primer bloc hi ha «El Modernisme: la construcció del camp literari català», de Margarida Casacuberta, que signa també «La poesia modernista»; «El teatre» (Enric Gallén), «La novel·la i la narrativa breu modernistes» (Jordi Castellanos i Margarida Casacuberta), «El Noucentisme» (Josep Murgades), «La poesia noucentista» (Marc Comadran), «Assaig i noucentisme» (Josep Murgades), «La narrativa durant el Noucentisme» (Antoni Isarch) i «La literatura catalana i les avantguardes» (Jordi Marrugat). Hi ha cinc capítols sobre cinc autors: «Joan Maragall» (Lluís Quintana i Ignasi Moreta), «Santiago Rusiñol» (Margarida Casacuberta), «Víctor Català» (Margarida Casacuberta), «Eugeni d'Ors» (Jo-

sep Murgades) i «Josep Carner» (Jordi Marrugat). Alguns dels capítols «globals», però, són en realitat una juxtaposició de capitolets dedicats cada un a un autor, com ara el dedicat al teatre i a la novel·la i la narrativa breu modernistes. En aquest últim m'ha sorprès l'absència d'Eduard Girbal Jaume, recuperat recentment després d'un oblit inexplicable. La perplexitat augmenta perquè un dels propòsits d'aquesta *Història de la literatura catalana* és actualitzar els resultats de les últimes recerques en el camp de la literatura catalana. Com que seria poc delicat pensar que es tracta d'una badada, l'únic que se m'ocorre per a «explicar» aquesta absència és que la recuperació de Girbal Jaume s'ha dut a terme fora de l'acadèmia. Ergo, no existeix.

El lector trobarà en aquest volum bones síntesis crítiques, com ara sobre Joaquim Ruyra, o sobre *Solitud*, que en té dues, una en el capítol global i una altra en el d'autor. En el capítol sobre Joan Maragall els autors han recorregut al procediment de Leporello: *il catalogo è questo*. Classifiquen i esmenten tota la producció literària de Maragall —poesia, teatre, traduccions, prosa— amb uns apartats sobre teoria estètica, filosofia i política. En aquest repàs dels principals poemes de Maragall dediquen al «Cant espiritual» un paràgraf de nou línies. Es limiten a resumir-lo, sense fer justícia ni a la seua complexitat ni a la seua grandesa. S'enyora la lectura que en va fer Eduard Valentí, o la de Joan Fuster, que va escriure sobre aquest poema una pàgina completa de la seua *Literatura catalana contemporània*.

El capítol sobre Josep Carner és el més extens de tots els dedicats a un únic autor. Marrugat situa decididament l'obra i la personalitat literàries d'aquest escriptor en el postsimbolisme. Assenyala que Carner en va desenvolupar les nocions que el constitueixen durant el Noucentisme, nocions que van cristallitzar per primera vegada a *La paraula en el vent* i que van ser per sempre més els fonaments de la seua obra poètica. Per a Marrugat, «el postsimbolisme planteja que el poeta, per tenir lloc i sentit en el món modern, ha de parlar de manera no personal i col·lectivament; la seva obra ha de ser una cristallització formal de sentits essencials no contingents i ha d'actualitzar les veus de la tradició col·lectiva; de manera que transforma en unitat el canvi i el desordre característics del món modern. [...] A més, però, l'aspecte definidor de tota obra postsimbolista és que es construeix com un procés de coneixement de l'home i la seva experiència». Aquesta concepció determina la lectura que du a terme de l'obra poètica de Carner. Se n'ha de destacar l'anàlisi, meticulosa i profunda alhora, de l'estructura que trava de cap a cap *Poesia* (1957).

Joan Salvat-Papasseit apareix inclòs en el capítol sobre les avantguardes, com ja es feia en el volum novè de la *Història* dirigida per Molas. Salvat, per tant, és un autor avantguardista i s'abandona per inexacta la concepció d'una etapa inicial de la seua obra amb elements avantguardistes que es van dissoldre progressivament fins a desaparèixer en els últims llibres. L'inconvenient és que Marrugat no sap què fer amb els tres últims llibres de Salvat: *La gesta dels estels*, *El poema de la rosa als llavis* i *Ossa Menor*. Expeditiu, els liquida tots tres en un paràgraf de set línies.

Els tres capítols signats per Josep Murgades contrasten amb la resta. Murgades, que ha reprès els assaigs sobre el Noucentisme i sobre Eugeni d'Ors publicats en el volum novè de la *Història de la literatura catalana* de Molas, els ha refet i matisat en més d'un punt per a aquesta ocasió. A més, n'hi ha afegit un de nou, el que porta per títol *Assaig i Noucentisme*. Murgades contrasta amb la resta de col·laboradors d'aquest volum perquè escriu amb un estil marcadament personal, amb una tensió que no decau mai, com un home de lletres. Com a estudiós de la literatura, mostra una sensibilitat literària a què d'altres renunciïn d'entrada, cosa que li permet fer lectures en profunditat, no purament descriptives. És l'únic, també, que es planteja el valor literari de les obres que analitza. En el cas d'Eugeni d'Ors, per exemple, no l'estudia com un simple document, històric i literari, i en un breu apartat, modèlic per la seua concisió i penetració, indica per què val la pena llegir-lo.

En *Assaig i Noucentisme* defineix aquest gènere literari com a «no pas natural», perquè no es pot manifestar en qualsevol societat humana pel simple fet de ser-ho, és a dir, pel fet d'estar dotada de llenguatge. Per això només va poder fer la seva entrada en la segona meitat del xvi, tot i nodrir-se en part de precedents il·lustres anteriors. De la mateixa manera, analitza els condicionaments històrics i ideològics de l'assaig en l'àmbit hispànic i els condicionants lingüístics de l'assaig en l'àmbit català, i explica molt bé per què l'assaig va esdevenir, només per darre de la poesia, el gènere predilecte de la poètica noucentista. També té cura de destriar els límits de l'assaig com a gènere literari. Així, en deixa fora, per exemple, la prosa amb finalitats estrictament erudites, o els escrits en prosa resoltos des d'una voluntat apologètica o doctrinària, com ara *La tradició catalana* de Torras i Bages, que Molas va incloure per a tortura del públic lector en la col·lecció de *Les millors obres de la literatura catalana*. En un pas d'*Assaig i noucentisme*, Murgades hi remarca que la crítica literària «no forçosament ha de ser el camp més propici per al conreu de l'assaig. Però sí que en constitueix sovint una de les manifestacions més habituals: a l'hora de reflectir i projectar, metareflexivament, tota aquella àmplia gamma de valors ideològics de què és feta, també, la literatura» (p. 551). Aquestes paraules es podrien aplicar perfectament a les pàgines que signa Josep Murgades en aquest volum de la *Història de la literatura catalana*.

BIBLIOGRAFIA

MARRUGAT (2020): Jordi Marrugat, «Nova mirada en profunditat a les avantguardes, a la "Història de la literatura catalana"», *La Vanguardia*, 15.12.2020. En línia a: <<https://www.lavanguardia.com/encatala/20201215/6121034/historia-literatura-catalana-ressitua-l-avantguarda.html>>

*Catalan Narrative 1875-2015***MARIA MORENO DOMÈNECH**

Universitat de Barcelona

maria_moreno@ub.edu

LARIOS & LUNATI (2020): Jordi Larios i Montserrat Lunati (eds.), *Catalan Narrative 1875-2015*, Oxford: Legenda Books, 2020; «Studies in Hispanic and Lusophone Cultures» 16.

Resulta una temptació irresistible a l'hora de ressenyar un volum com *Catalan Narrative 1875-2015* felicitar-se pel fet que apareguin en altres llengües estudis dedicats a la catalanística que ajudin a entendre més bé diversos moviments o obres de la literatura escrita en català. En efecte, cal congratular-se de l'aparició d'aquest volum, que recull una selecció de les ponències presentades al congrés homònim celebrat a Saint Andrews del 14 al 16 de desembre de 2016.

Tal com comenten els curadors del volum, Jordi Larios i Montserrat Lunati, aquest recull de quinze contribucions no intenta traçar una panoràmica diacrònica de la narrativa catalana en el període esmentat ni fer un balanç del seu estat actual, sinó que les contribucions dels autors aborden temàtiques i obres ben diferents des de punts de vista tan diversos com poden ser el multilingüisme o la crítica feminista. De fet, ja en la introducció s'assenyala que una de les característiques del volum és la interdisciplinarietat dels diversos capítols o de les aportacions que examinen alguns textos des d'un angle que en alguns casos s'allunya bastant de l'estudi filològic del text.

Indubtablement, en l'obra trobem textos de gran interès, però en fer-ne una lectura pot resultar una mica xocant que alguns textos dedicats a literatura contemporània precedeixin articles dedicats a *La febre d'or* o *Els sots feréstecs*. En aquest volum s'ha optat per ordenar les contribucions alfabèticament a partir del cognom dels contributors, evitant apropar-se a un format que seria més propi del recorregut diacrònic. Editar un llibre fruit de la celebració d'un congrés sempre implica inevitablement una divergència d'angles que, malgrat que sovint manlleua certa cohesió als volums, també permet analitzar alguns fenòmens des de perspectives diferents i, fins i tot, divergents.

Aquesta configuració del món acadèmic en què la publicació d'articles i anades a congressos s'apropa perillosament a una cursa de velocitat, la catalanística ha sabut trobar el difícil equilibri entre les exigències de les agències de qualitat, regides per uns sistemes de qualificació kafkians, i la veritable tasca de qualsevol branca humanística: la dedicació al saber. Aquest fet té una conseqüència colateral i és que, enmig de la vastitud d'articles que han fet aflorar les acreditacions i avaluacions universitàries, queden arrecerades algunes aportacions interessants que poden contribuir a una comprensió més lúcida del sistema literari català.

L'ambició del volum fa que s'abordini obres i autors en un període de quaranta anys i des d'aproximacions diverses; això no obstant, alguns temes o qüestions són una constant en el llibre, com ara la novel·la històrica, la intertextualitat, l'humor o la construcció espaciotemporal, entre d'altres. La primera contribució, «Autopsies of Everyday Life», d'Enric Bou, parteix del concepte de *picnolepsy* —moments puntuals de pèrdua de consciència— per tal de traçar una relació entre literatura i espai tot analitzant fragments tant de *Les bonhomies*, o d'articles de Gaziel com de *Primavera, estiu, etcètera*, de Marta Rojals, o *L'horitzó primer*, de Joan Todó. L'element espacial també ocupa un lloc preminent en el text «The Magic Money in Narcís Oller's *La febre d'or*. Fraudulent Representation and the Blurring Perception», en el qual Elisa Martí-López analitza la representació del capital —que situa com el tema central de l'obra— i la seva capacitat de transformar la ciutat en una metròpoli, «un petit París» que se submergeix en un joc d'illusos i aparences (p. 165).

D'alguna manera també aborda la construcció d'un espai literari femení l'estudi «Mercè Rodoreda and Maria-Mercè Marçal as “specters granted a hospitalable memory” in Mercè Ibarz Fiction», de Montserrat Lunati. D'una manera molt clara i ordenada, l'autora, partint del concepte d'intertextualitat i de la noció de genealogia de Foucault, explora com es teixeix un espai de la memòria, un trencadís que esdevé metàfora d'intertextualitat. (p. 156)

De la complexitat de la construcció narrativa del text, se'n fa esment al capítol «Walking through the World Republic of Letters: The Narrative Practice of Maria Mercè Marçal», d'Helena Buffery, dedicat a resseguir els diversos nivells narratius de *La passió segons Renée Vivien* i el joc de miralls que estableix amb la seva narrativa. Buffery, traductora, juntament amb Kathleen McNerney, d'aquesta obra, fa atenció al fet que la novel·la presenta una reflexió sobre la marginalització de l'escriptura femenina i la dificultat que comporta escriure des d'una posició subalterna.

Una altra reflexió de traductor la trobem en el text «In my end is my beginning...». Some Thoughts on Translating Raimon Casellas *Els sots feréstecs*», en què Alan Yates duu a terme una reflexió lúcida i personal sobre l'obra, tot exposant de forma detallada i precisa els diversos recursos i mecanismes narratius de Casellas i la construcció de la llengua dels seus personatges. Tot resseguint els diversos fragments i la seva traducció, exemplifica com Casellas crea tensió i articula un conflicte entre l'individu i el col·lectiu, així com les dificultats de traduir alguns elements de la prosa d'*Els sots feréstecs* a l'anglès. Una reflexió que val la pena de llegir.

D'altra banda, Jordi Cornellà-Detrell en el text «Multilingualism in Contemporary Catalan Narrative» aborda una àrea que, com el mateix autor comenta, ha resultat poc estudiada en l'àmbit de la catalanística: el rol que ha tingut el multilingüisme en la literatura catalana contemporània. (p. 49) Així, en l'article analitza com Ramon Solsona, Joan Daniel Bezsonoff i Marta Rojals conceben la relació entre llengua i literatura i com plasmen en les seves obres el fet que l'ús de les diverses llengües comporta ineludiblement una dimensió política. (p. 63)

Quant a la relació entre literatura i dimensió política, cal destacar el text de Kathryn Cramer, «Reimagining the Family in the Twenty-First-Century Historical Novel», en què fa esment del fet que, fins i tot en moments de postmodernitat literària, els escriptors catalans es plantegen d'una manera o altra la relació amb el passat, i fa palès com la família pot esdevenir un element identitari, tot fent una anàlisi de la novel·la *Victus*, d'Albert Sánchez Piñol.

L'escriptor també és estudiat per Dominic Keown en el seu article «Atopia and Irishmen in the Early Novels of Albert Sánchez Piñol», on comenta com l'escriptor aborda el passat colonial català tant a l'assaig satíric *Pallassos i monstres* com a les novel·les *La pell freda* i *Pandora al Congo*. Tot elaborant un conglomerat de referències que, òbviament, tracen una comparativa amb Kipling i Conrad, Keown articula una reflexió sobre aquests textos a través del concepte d'atopia encunyat per la investigadora Siobhan Carroll.

La construcció de la història a través del text literari és, doncs, una de les constants d'aquest llibre. Així, P. Louise Johnson, en el text «Oedipus and the Abject Imaginings of Guillem Viladot», analitza la novel·la *Joana*, dedicada a la figura de Joana la Boja, i *Carles*, centrada en la vida de Carles d'Àustria, fill de Felip II, en especial la relació que s'estableix entre corporalitat i política.

També aborda la relació entre literatura i memòria el text de Mario Santana «Timely Matters in Jaume Cabré's *Jo confesso*», en què explora el joc temporal i espacial de la novel·la i el diàleg constant entre passat i present. Endemés, assenyal·la la dimensió material que adquireix la representació del passat en les novel·les de Cabré.

Així mateix, cal celebrar dos estudis sobre l'obra d'Avel·lí Artís Gener. Així, un dels textos més brillants del volum —a parer de servidora— és «Ethical and Aesthetic Revolt in Avel·lí Artís Gener's *Prohibida l'evasió*», en què Sílvia Mas Sañé fa una dissecció de la construcció d'aquesta novel·la coral, tot fent esment d'alguns dels seus mecanismes narratius. Una altra aportació molt valuosa és «Laughing on the Other Side: Humour in the Exile Narrative of Avel·lí Artís-Gener, *Tísner*», en què Rhiannon McGlade, a través de l'establiment d'un marc conceptual sobre el concepte d'humor, fa una dissecció de tres novel·les de Tísner: *556 Brigada Mixta*, *Les dues funcions del circ* i *Paraules d'Opòton el Vell*. D'aquesta manera, ressegueix de manera precisa els diversos mecanismes humorístics que s'hi posen en joc.

Convé destacar també el fructífer diàleg que Jordi Larios estableix entre filosofia i literatura en el seu article: «Caterina Albert's *Solitud*: The Shepherd as Subject of Knowing», en què comenta la influència que Schopenhauer té en l'obra d'Albert i com la construcció del personatge del pastor Gaietà encaixa amb algunes efleccions que el filòsof fa en la cèlebre *El món com a voluntat de poder i la seva representació* sobre com l'intel·lecte pot dominar la voluntat.

D'altra banda, el professor de la Universitat d'Stanford Joan Ramon Resina fa un recorregut ple de reflexions sobre filosofia i estètica en el text: «The Colour of the Heavens: Vision and Death in Five Twentieth-Century Catalan Authors».

Resina analitza tant textos narratius com poètics de Joan Maragall, Pere Quart, Salvador Espriu i Josep Pla, tot fent èmfasi en una representació de la mort que és eminentment sensorial.

Per acabar, el text del professor Josep Murgades, «Catalan *Noucentisme* and Narrative: From Discursive Analogy to Moral Anagogy», duu a terme una lúcida panoràmica sobre el Noucentisme. El text recull els fonaments de la poètica noucentista, tot enumerant-ne els recursos discursius principals, que il·lustra a través d'alguns relats de *La creació d'Eva i d'altres contes* o del relat de Sureda i Blanes *La princesa que tenia el cor aturat*. Sens dubte, es tracta d'una lectura altament recomanable.

Resta només desitjar que aquestes trobades i col·loquis es continuïn celebrant amb regularitat. Potser seria interessant trobar un fil conductor temàtic que ajudés a conferir més cohesió a la posterior publicació o bé restringir el període d'estudi, un enfocament filològic últimament poc en boga però que sens dubte ajuda a entendre de manera profunda els fonaments de la creació literària en un període concret, com demostra la contribució de Murgades. Tanmateix, més enllà d'un ordenament o un altre, cal congratular-se de l'aparició del volum dedicat a la narrativa catalana contemporània i, sobretot, del creixent nombre d'obres de l'àmbit de la catalanística fora dels Països Catalans. Esperem que no sigui flor d'un dia.

Gaziel, inèdit i vigent

JESÚS REVELLES ESQUIROL
Universitat de les Illes Balears
jesus.revelles@uib.cat

1. GAZIEL (2020): *Gaziel, Obra inèdita*, Manuel Llanas (ed.), Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat; «Biblioteca Serra d'Or» 515.
2. GAZIEL (2020): *Gaziel, Obra dispersa*, Manuel Llanas (ed.), Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat; «Textos i estudis de cultura catalana» 242.

Obra inèdita (OI) i *Obra dispersa* (OD) formen part d'una mena de díptic. Els uneix una de les millors plomes del periodisme català del segle XX: Agustí Calvet *Gaziel*. Els dos volums recullen gran part dels *papers privats* de l'autor que restaven inèdits o que no han tingut la projecció desitjada, en alguns casos perquè eren de difícil accés. *Gaziel* avui en dia encara no gaudeix de la visibilitat i el prestigi que mereix la seva excel·lent obra, tot i que ja fa més d'una dècada que es publiquen regularment memòries, assajos polítics, dietaris, cròniques bèl·liques, epistolars i recopilatoris d'articles del periodista.

A això cal afegir que Manuel Llanas, curador dels dos volums que aquí ens ocupen, publicà l'any 1998 una biografia extraordinària —*Gaziel: Vida, periodisme i literatura*— que hauria de ser model, exemple i estímul de futurs estudis sobre l'autor guixolenc. A *Obra inèdita* es recopilen escrits de tot tipus del període comprès entre 1928 i 1963: reculls paisatgístics, esquemes de novel·les no finalitzades, cronologies autobiogràfiques o anotacions sobre lectures com les de l'epistolari de Prosper Mérimée o les de les cartes creuades entre André Gide i Paul Valéry. A *Obra dispersa* hi trobarem 28 textos esparsos escrits en castellà, català i francès que no es recolliren a les seves *Obres completes*, publicades pòstumament. Uns materials tan heterogenis com una conferència sobre Eugenia de Montijo de l'any 1922, unes respostes a enquestes i entrevistes, un pròleg a *El retrato de Dorian Gray* d'Oscar Wilde, un pròleg d'una biografia de Maquiavel, traduccions de poemes de Valéry o un text d'un volum col·lectiu sobre Pío Baroja.

Obra inèdita s'inicia amb tota una declaració d'intencions: l'espòs d'una rèplica a Joan Estelrich finalment no publicada en què el nostre protagonista acusa el mallorquí —mà dreta de Cambó— de comportar-se com un propagandista sense escrúpols i atrevir-se amb tasques que el sobrepassen. Gaziel tenia una imatge molt diferent d'ell mateix. De fet, el 29 de setembre de 1953 escrigué a Josep Pla i li comentà que ambdós compartien el fet que mai no havien explotat els ideals que havien servit per treure'n profit personal; ans al contrari, la fidelitat els havia resultat perjudicial. El trajecte pels dos volums confirma aquest caràcter burges, d'escriptor d'ordre i alhora humanista, generós, intel·ligent i honest amb el món convuls que li va tocar viure.

Hi ha una figura que emergeix de manera potentíssima en alguns d'aquests textos. Es tracta del pare de Gaziel, un industrial que s'enriquí amb la indústria tapera i que, una vegada liquidat el negoci, s'establí a Barcelona. Les pugnes que hi manté, les descripcions del terror i la falta de caliu familiar, la vida quotidiana de la burgesia de l'època i la impossibilitat d'una relació paternofamiliar són constants, juntament amb la nul·la ajuda econòmica per continuar amb els estudis de Lletres. Tot plegat, temes sobre els quals ja incideix a les obres que havíem pogut llegir fins ara, però que també tenen ressò en aquests volums.

Els fragments en què l'autor descriu l'ambient casa endins i els passejos barcelonins són un exemple de la qualitat de la prosa de Gaziel. Si el seu pare volia que Agustí Calvet fos notari, Gaziel feu justament el contrari. Anar a veure món, és a dir, marxar a París, on el sorprèn la guerra europea i des d'on emergeixen unes magnífiques cròniques. El breu fragment «Memorias literarias. Autobiografía de un pseudónimo» que apareix al volum *Obra dispersa* és definitiu: «Mi nacimiento tuvo la inesperada virtud de cambiar radicalmente la vida de mi padre. El mío es un ejemplo rotundo, decisivo, del misterioso poder mefistofélico de los pseudónimos [...] Y desde entonces, hace ya trece años, yo mando. Mi padre soy yo. A él, que aborrecía el periodismo o, mejor dicho, lo desdénaba por efímero, le he metido hasta la coronilla, le he sepultado entre rotativas y bobinas de papel continuo» (OD, p. 53).

Gaziel escriurà per a *La Vanguardia* a partir de llavors i fins al 1936. A més, d'ençà de la mort el 1920 del seu admirat Miquel dels Sants Oliver, passarà a ser-ne el director —en el període 1920-1933 de manera col·legiada i en el període 1933-1936 de manera individual.

El periodisme no és nuclear en ambdós volums, però quan apareix mostra gran part de les preocupacions de Gaziel. Per exemple, la seva renúncia a la direcció de *La Vanguardia* —mai no publicada— o un llarg informe sobre l'estat de la qüestió de la premsa a Espanya amb el propòsit d'editar un diari l'any 1942, projecte que tampoc no fructificà.

En aquests dos llibres també trobem idees polítiques, com els dubtes que li genera l'excés de fervor del catalanisme envers un país tan antiautonomista com França en comptes de teixir aliances amb Itàlia: «Itàlia, a més, sap el que és el captiveri, la submissió a un govern foraster i hostil, perquè ho ha experimentat llargament i en carn viva. Tot l'esperit del vuit-cents italià fou lliberal i simpatitzant amb tots els moviments nacionalistes» (OI, 83).

Durant la Segona República sembla que Catalunya prendrà el relleu d'una Castella incompetent. El conegut article de Gaziel «España ha muerto» (*La Vanguardia*, 2-X-1931) cloïa, ingènument, amb la idea de l'Espanya uniformista, alhora que emergien les Espanyes diverses i republicanes. En aquest sentit, tal com ha afirmat Toni Sala, podem veure Gaziel com un relleu de Maragall, també de la seva visió peninsular i iberista. No em sembla casual que el mateix Teixeira de Pascoas als anys 1920 escrivís a *La Vanguardia*, ni que alguns articles de l'època escrits per Gaziel apareguessin sota el paraigua d'«aspectos ibéricos» o «curiosidades ibéricas». Gaziel havia llegit *Els Lusíades* de jove i també va traduir fragments d'Eça de Queiros... Conseqüentment, l'iberisme de Maragall —amb qui Gaziel va tractar personalment— i de Ribera i Rovira foren ben influents no només en un aspecte ideològic i intel·lectual, sinó creatiu. A *Obra inèdita* s'hi inclou l'esbós d'una «novella peninsular» —*Catalunya-Portugal-Castella*— protagonitzada per un bastard, fill d'una gran senyora castellana casada amb un portuguès. La derivada catalana sempre hi és present: per exemple quan afirma que «L'impuls de l'expedició catalanoaragonesa a Orient fou semblant al de la *saudade*, per bé que en sentit geogràfic contrari» (OI, 66). Així, segons Gaziel, Portugal és la plasmació vivent de la incomprensió castellanocèntrica envers tot el que no sigui uniforme. De fet, les seves notes de lectura de l'epistolari entre Unamuno i Maragall apunten en una direcció semblant.

Uns altres textos ben interessants són les seves notes de lectura. Hi destaquen Ignasi Agustí, Bertrand Russell, André Maurois, Malraux, Balzac, Sagarra, Sainte-Beuve o Stendhal. Sobre aquest darrer, observa la diferència entre el caràcter irreductible i dur d'Henry Brulard —és a dir, Stendhal— i les seves lectures del Quixot. O quan reivindica els contes meravellosos de Voltaire. També contraposa Balzac i Stendhal: «Quina diferència entre la província de Stendhal (*Lucien Leuwen*)— i la de Balzac (*Illusions perdues*), gairebé pels mateixos anys! Balzac és un xerraire brillant; Stendhal, un cronista cenyit i exacte» (OI, 163).

Gaziel fuig de la pedanteria pretensiosa i intel·lectual: «Cultura no són llibres: és la mateixa vida noblement viscuda. Per això la política divideix els homes en partits adversos, i la cultura els agermana en un sol esperit» (OD, 81). En realitat, als textos titlla els intel·lectuals de «jerarquia social», i així apareixen retratats, per exemple quan Gaziel publica, al diari argentí *La Nación*, un article contra el silenci dels intel·lectuals espanyols exiliats —«el intel·lectual español expulsado de España, despavorido ante la magnitud aterradora del cataclismo patrio, actualmente vive como agazapado» (OD, 91) — o quan lloa la puresa de Maragall per no voler acceptar mai la candidatura de diputat que li oferiren.

Gaziel combina textos d'abast internacional, com algunes notes breus sobre el teatre de Shakespeare o la traducció d'*Ébauche d'un serpent* (1948) de Valéry, amb d'altres de més propers, com els textos sobre Maria Antònia Salva o un pròleg al poemari *L'Estela* de Miquel Forteza.

Per Gaziel passen gran part de les tensions del catalanisme polític del segle xx —el noucentisme, la implicació de l'intel·lectual en l'espai públic, l'europeisme, l'ús del castellà com a mitjà periodístic, el trànsit de *La Veu de Catalunya* a *La Vanguardia*, l'Institut d'Estudis Catalans, i un llarg etcètera.

Ben conegut, citat i comentat és l'article «La devoradora de hombres» (*La Vanguardia*, 20/6/1923), en què el nostre protagonista es lamenta del fet que, en un indret com Catalunya, «dentro de unos límites geográficos tan reducidos», assistim a un «tan irreductible instinto colectivo de destrucción de prestigios individuales». Gaziel cita com a exemples prestigiosos Cambó, Carner, Josep Pijoan i Eugeni d'Ors.

Moltes vegades s'ha considerat, i tal vegada sigui del tot cert, que els grans sistemes culturals i literaris necessiten obres completes, edicions crítiques i tots aquells llibres que suposin una aportació destacada per a la nostra cultura. Gaziel, sens dubte, ha pogut escapar d'aquesta devoradora d'homes que ell mateix va encunyar gràcies a la tasca que, des de fa un grapat d'anys, porta a terme Manuel Llanas. Avui podem convenir que el recull de textos que s'apleguen en aquests dos volums són una reivindicació exemplar de la figura i l'obra d'Agustí Calvet, *Gaziel*, i que contribueixen, a més, a enfortir el nostre patrimoni literari.

Epistolari Calders & Tísner

JOSEP CAMPS ARBÓS

Universitat Oberta de Catalunya
 jcampsar@uoc.edu

GALERA (2020): Francesc Galera (cur.), *Epistolari Calders-Tísner*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Universitat de les Illes Balears; «Biblioteca Miquel dels Sants Oliver» 55.

La trajectòria biogràfica de Pere Calders i Avel·lí Artís-Gener (que signava els seus textos literaris i artístics amb el pseudònim de Tísner) presenta nombrosos paral·lelismes. Nascuts a Barcelona el 1912, van estudiar a l'escola Mossèn Cinto (dirigida pel mestre Josep Parunella, que els ensenyà els rudiments de l'escriptura), van defensar uns mateixos ideals catalanistes i d'esquerrres, van lluitar al bàndol republicà durant la Guerra civil, van patir un llarg exili a Mèxic, i van retornar a Catalunya a la dècada dels seixanta, on es va reconèixer la seva vàlua com a escriptors amb nombroses distincions, entre les quals destaca el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes (Calders, el 1986; Tísner, el 1997). Una relació d'amistat que va acabar per convertir-se en familiar quan Calders es va casar amb Rosa Artís, germana de Tísner.

Com és sabut, la carta no està pensada per a la difusió pública i s'adreça a un lector únic, privat; el fet de publicar-la implica vulnerar la intimitat dels corresponents. Més enllà de la simple tafaneria, la transgressió que implica donar a conèixer correspondències com la que ressenyem, de dues destacades personalitats de la Catalunya contemporània, permet resseguir i il·luminar zones ombrívols d'un dels més dramàtics esdeveniments que va travessar el nostre país el segle XX: l'exili provocat per la victòria de les tropes franquistes el 1939. Pel que fa als autors que ens ocupen, només comptem amb l'edició d'algunes mostres de la correspondència de Calders —entre d'altres s'han publicat *Epistolari Agustí Bartra - Pere Calders* (2001); *Cartes d'amor* (2002), amb Rosa Artís; *Estimat amic: cartes, textos* (2009), amb Joan Triadú; i *Fe de vida* (2013), amb Rafael Tasis. De Tísner, en canvi, aquest és el primer llibre que recull part del seu interessant i desconegut epistolari. L'intercanvi entre Calders i Tísner consta de 61 cartes, que es presenten editades en rigorós ordre cronològic. Si bé el període que abasta és dilatat en el temps, 1939-1986, el gruix de les lletres es concentra en dos períodes: 1939 i 1962-1965; les que en resten fora són força circumstancials. Uns textos que corroboren, matisen o completen informacions contingudes tant a la biografia *Pere Calders, veritat oculta* (1998), d'Agustí Pons, com als quatre volums de memòries de Tísner, *Viure i veure* (1989-1996).

En la primera part, abril-setembre de 1939, es recullen només les cartes de Calders a Tísner escrites des de Roissy-en-Brie; els comentaris del segon, refugiat a Tolosa de Llenguadoc, s'han de deduir del contingut. Les lletres revelen la constant dependència d'un solitari Calders —la seva muller, Mercè Casals, i el seu fill s'havien quedat a Barcelona— cap al seu amic, a qui voldria tenir al seu costat (i ho intentarà endebades amb l'ajut de Francesc Trabal): «Amb tu em veig amb cor de fer grans coses, però sol, em sentiré completament exiliat» (p. 34). Establert prop de París, la capital de França no li desperta massa interès; la descripció dels seus principals monuments revela un notable desencís: «A l'interior de Nôtre-Dame m'ha faltat l'aire i he trobat que hom no s'hi podia moure. De fora, quan l'he vist, m'he quedat de pedra, perquè me l'imaginava tres o quatre vegades més gran» (p. 17). A la primera de les lletres conservades, del 5 d'abril, ja hi apareix la ironia tan típica de la literatura caldersiana: «T'escric des del castell de

Roissy, voltat de vint-i-cinc criats que es barallen per veure quin anirà a tirar la carta» (p. 15), i que retrobarem en d'altres cartes del període, com la que va redactar el 14 d'abril en un castellà farcit de catalanismes: «Tenemos un perro llamado Estelrich, que es muy dócil el pobre» (p. 22). Les cartes ens revelen les dificultats econòmiques de Calders per a sobreviure; ho farà com a ninotaire, recuperant la tasca efectuada durant els anys de la República en què signava com a Kalders. O aspectes poc coneguts de la seva trajectòria biogràfica, com la proposta d'anar a Xile, on s'establiran Trabal, C. A. Jordana, Joan Oliver, Domènec Guansé i Xavier Benguerel. Tísner i la seva família marxaran a Mèxic el 13 de juny, i aquest fet precipitarà la decisió de Calders d'embarcar-se en el pròxim vaixell. Una vegada arribat al nou país, les cartes adreçades a Tísner, que s'havia establert a Saltillo, plantegen la voluntat de crear una empresa de publicitat en què «jo dibuixaré i el meu cunyat [Josep Casals] anirà pel món a oferir els meus productes» (p. 49). Un negoci que no passarà de ser un simple projecte. Una vegada instal·lats a Mèxic, els dos amics s'implicaran en la promoció de la cultura catalana (pensem el seu paper decisiu en publicacions com *La Nostra Revista* o *Pont Blau*): n'és un exemple l'única lletra de 1955 en què planegen l'edició pòstuma dels contes de Josep Roure-Torrent.

El segon bloc de cartes estan datades entre el desembre de 1962 i el de 1965. Calders s'havia embarcat el 8 de setembre en el vaixell Covadonga per iniciar el retorn a Catalunya acompanyat de la segona muller, Rosa Artís, i els tres fills del matrimoni. Tísner, en canvi, havia decidit romandre encara a Mèxic. Bona part de la correspondència d'aquests tres anys giren al voltant del desig de Tísner de seguir els passos del seu amic. Malgrat que «la decisió està ben presa, inexorablement presa. Ara més que mai. Perquè vosaltres ja hi sou; perquè les vostres cartes aviven el desig; perquè *allò* és el que enyorem, el que ens vivifica. Tota la nostra vida ha estat provisional» (p. 58), i afirmar, repetidament, que «mai no he desitjat amb tanta vehemència treure la rifa o assaltar un banc! Vull diners i marxar tot seguit! M'enyoro. Enyoro vosaltres. Enyoro Catalunya» (p. 61), la necessitat de resoldre els problemes econòmics és allò que li posa pals a les rodes a una immediata tornada: «El que essencialment neguiteja és la primera etapa a Catalunya: la instal·lació, la feina, els estudis interromputs. Com es lliga, tot això?» (p. 66-67). Calders, de tota manera, no deixarà d'insistir en la necessitat del retorn: «Cada dia que passa estem més contents d'haver tornat i ens dol que a vosaltres us costi tant decidir-vos. Perdeu un temps preciós i, de mica en mica, aneu fent tard. Potser és cruel dir-vos això, però és la veritat» (p. 63). Deixant de banda algunes de les hilarants anècdotes que exposa Tísner (va guanyar un cotxe gràcies a obtenir el primer premi en un concurs literari organitzat per la revista *El Cuento*), les lletres d'aquest període ens aporten informació de primera mà sobre l'obra dels dos narradors. En el cas de Calders, podem assabentar-nos de la recepció que va tenir *L'ombra de l'atzavara*, un text en què ficcionalitzava sobre el món dels exiliats catalans a Mèxic: «Que la novel·la ha fet rebombori entre la colònia, pots estar-ne ben segur. Conec l'argument car molts me l'han explicat i no entenc per

on es poden sentir alludits» (p. 78). Pel que fa a Tísner, resseguim el procés de gestació de *Paraules d'Opòton, el vell*, titulada inicialment *Crònica de Metlesòtxitl*, des del fracàs al premi Sant Jordi el 1964 —l'any anterior l'havia obtingut Calders amb *L'ombra de l'atzavara*— a les dificultats per a la seva publicació: «Ja sé que la meva *Crònica* no és una novel·la extraordinària. Diu, d'una manera divertida, quatre o cinc veritats que algun dia altra gent haurà de dir. Imaginativa n'és, mal m'està dir-ho, i també t'ho vaig dir anteriorment, almenys jo m'hi divertia molt escrivint-la i rellegint-la» (p. 95). Lúcidament Calders assenyalarà la censura com el principal escull a superar perquè el text pugui veure la llum: «A més, hi ha un factor decisiu, que influeix els jurats: la “publicitat” de les obres, que puguin vèncer l'escull de la censura. En la teva *Crònica*, Tísner, hi ha una càrrega d'intenció que ha de topar amb el llapis vermell. Però s'han de fer tots els intents possibles perquè sigui editada en català» (p. 110). Finalment, Tísner i part de la seva família (les dues filles grans es quedaran a Mèxic) s'embarcaran el 10 de desembre en el vaixell Satrústegui amb destinació a Catalunya. Les darreres cartes, establerts els dos corresponents a Barcelona, són poc interessants amb l'excepció de la datada el 30 de març de 1973, en què Calders dona la seva opinió sobre la novel·la *L'enquesta del Canal 4*, amb què Tísner havia obtingut el premi Sant Jordi.

El volum ha estat preparat per Francesc Galera, autor d'una tesi doctoral sobre les traduccions de Tísner. L'edició de les cartes, que mostren una llengua molt propra als models col·loquials, no presenta cap error significatiu. Quant a l'anotació, sòbria i gens intervencionista, proporciona al lector informació sobre fets i persones esmentats pels corresponents. De tota manera, potser caldria haver explicitat, a la lletra del 27 d'abril de 1939 (p. 26), els motius de la depressió de Ferran Rahola (l'afusellament del seu pare, l'escriptor i polític Carles Rahola, a mans del règim franquista) o bé indicar, a la del 21 de setembre de 1965 (p. 140), que l'original de Calders que volia publicar l'editorial Selecta era *Ronda naval sota la boira*. Dos apartats, un de documents (amb les cartes d'acceptació a Mèxic de Calders i Tísner) i l'altre de textos (discursos en què els dos escriptors exposen recíprocament la seva amistat) completen el material del llibre, en què trobem a faltar un índex de noms.

La lectura de l'epistolari entre Calders i Tísner traspuja vitalitat i un envejable sentit de l'humor tot i les constants adversitats que ambdós van viure a partir de 1939. Però també hi plana una amarga reflexió sobre la identitat de l'exiliat; com bé exposa Calders des de Catalunya el 5 d'octubre de 1965: «em sembla indispensable “cremar les naus” i oblidar-se de visites d'exploració o de caps de platja que cobreixin la retirada. No és possible repartir la vida entre dos continents, i veig que els qui proven de fer-ho se senten desgraciats, i no estan bé enlloc» (p. 152). Sens dubte, aquest va ser el motiu principal del retorn dels dos amics a Catalunya.

Epistolari J. V. Foix & Joan Gili

Foix & Gili (2021): J. V. Foix i Joan Gili, *Entre llibres i llibres*, Barcelona: Edicions 62.

LAURA VILARDELL
Northern Illinois University
lvilardell@niu.edu

Un epistolari és un testimoni autèntic de les vivències dels seus protagonistes i en moltes ocasions es tracta, també, d'una font primària cabdal per traçar amb més detall el perfil biogràfic dels corresponents. Aquest és el cas de la correspondència entre J. V. Foix (1893-1987) i Joan Gili i Serra (1907-1998), que ressegueix el paper de l'intel·lectual durant la guerra civil i la postguerra i les vicissituds de l'entorn social en què hom viu.

La nissaga familiar dels Gili com a editors va decidir el rumb del jove Joan. Ja el seu avi patern, Joan Gili i Montblanch va fundar l'editorial Juan Gili Editor, i el 1902, el seu oncle Gustau va engegar la tan exitosa editorial Gustavo Gili, avui encara activa. El pare de Joan Gili, Lluís, també en va fundar una, Luis Gili Editor, però malgrat el que havia planejat, el seu hereu, Joan, no es va fer càrrec de l'editorial paterna. En canvi, va obrir-se camí a Londres. Convidat el 1933 per Henry Warren a través d'una relació epistolar, Joan Gili va veure que aquella ciutat li donaria potser la projecció internacional que no trobava a Barcelona i, juntament amb Warren, el 1935 va obrir-hi una llibreria: The Dolphin Bookshop. Amb els anys i la renúncia de Warren, l'any 1938 la petita llibreria va començar a oferir serveis editorials i el 1941 ja s'havia consolidat com a editorial de referència de publicacions d'àmbit hispànic en anglès i en castellà, amb un lloc destacat per als llibres catalans traslladats a l'anglès: The Dolphin Book Publishing House. Els estudis que tinc en curs sobre l'activitat intel·lectual i editora de Joan Gili a Anglaterra i també sobre la recepció de l'*Introductory Catalan Grammar* permetran fer-se càrrec de la seva transcendència.

Un dels atractius més destacats de la correspondència que conté el volum ressenyat és l'admiració i respecte mutus entre els seus protagonistes. Es portaven catorze anys de diferència, i Foix es va afanyar a introduir Gili als cercles de la intel·lectualitat barcelonina dels anys 30, per exemple, proposant-li de col·laborar al diari *La Publicitat*. Més tard, Foix celebrava els èxits professionals de Gili, com per exemple quan explica que el catàleg de The Dolphin Bookshop «l'he festejat com un infant» (carta de 18 de maig de 1937). L'amistat sembla ferma i no s'atura ni quan els dos corresponents deixen de tenir lligams familiars. La germana de Gili, Victòria, s'havia casat amb Foix el 1931 i el matrimoni naufragà el 1948. Aquest epistolari confirma la indissoluble relació entre els dos intel·lectuals i les visites a can Foix per part de Gili, sempre que les seves ocupacions, durant les visites llampec que feia a Catalunya, li ho permetien.

El llibre s'estructura en quatre parts diferenciades: la presentació de la biografia de Joan Gili, escrita per Josep Mengual; la presentació del material per part de la curadora de l'edició, Margarida Trias; el gruix de correspondència anotada, i, finalment, els apèndixs.

La presentació de Mengual, de catorze pàgines, és una síntesi amb força detalls de la vida professional de Gili, amb un èmfasi especial en el seu entorn i també en el catàleg de The Dolphin Book (i no tant en la seva faceta de curador de manuscrits). Fa petits esments a Foix, però no s'hi atura gaire. A la bibliografia s'hi poden trobar diverses fonts documentals sobre l'activitat de Gili, tot i que al llarg del text trobem a faltar notes a peu de pàgina que facilitin una millor comprensió dels textos o proporcionin bibliografia addicional.

La correspondència, que va des de 1935 a 1983, consta de trenta-cinc cartes, vint-i-set de Foix i només vuit de Gili, i es pot dividir en tres períodes ben diferenciats: abans de la dissolució del matrimoni entre J. V. Foix i Victòria Gili (1935-1938) amb un total de dotze cartes, totes de Foix; després de la separació (1946-1960) amb un total de vint-i-una cartes (catorze de Foix i set de Gili), tot i que des de 1953 a 1959 no n'hi ha; i finalment els últims anys, en ocasió del 90è aniversari de Foix, dues cartes el 1983 (una de cada corresponsal). Si bé és cert que la relació epistolar conclou el 1983, és imprecís pensar que hi havia flux de correspondència fins a aquell moment. L'edició de les cartes és feta amb cura, amb un gran gruix de notes a peu de pàgina destinades a aclarir passatges i proposar lectures complementàries.

Els temes de què tracten es poden classificar en quatre: vicissituds econòmiques, activitats professionals i intel·lectuals, participació en les iniciatives de defensa de la cultura catalana i, finalment, la petja de la guerra. La guerra i la postguerra, tot i que se'n parla de passada, són el teló de fons de totes les converses. Un dels testimonis més crus que s'hi poden trobar és una frase de Foix relativa a un bombardeig: «les cases de cinc pisos són arrencades com un queixal» (20 febrer de 1938). De retruc, també hi ha comentaris sobre l'escassetat de recursos. Així, Foix es queixava que no trobava matèries primeres per poder fer rutllar la pastisseria, heretada dels pares, i també es planyia de no poder trobar cigarretes: «em costa escriure sense nicotina» (3 de maig de 1938). Gili intentava cobrir aquestes necessitats enviant provisions a can Foix, per a ell i sa germana Victòria. Anys més tard fou Foix qui demanà a Gili què necessitava, fruit de la situació que es vivia a la Gran Bretanya.

Des del punt de vista intel·lectual, surt a la llum la idea prematura de Gili de confeccionar un diccionari català-anglès / anglès-català (carta de 29 de maig de 1938), cinc anys abans de l'aparició de la *Introductory Catalan Grammar* (1943). Hi té cabuda també un seguit de referències a la repressió contra la cultura catalana, sobretot als primers anys de la postguerra, coincidint amb la publicació foixiana de *Les irrealis omegues*. Foix mateix deia que s'havia de conformar amb les ressenyes del llibre que apareixien en les publicacions clandestines, perquè els diaris i revistes «no en parlen» (23 gener de 1951). De lluny estant, Gili

intentava ser present en iniciatives vinculades a la cultura del país. Prova d'aquest fet és l'interès que mostrava per ser delegat de la Institució de les Lletres Catalanes, ja el 1938, o subscriptor de la flamant revista *Serra d'Or*, a principis de la dècada de 1960. Tot i que no s'esmenta específicament a la correspondència, també cal fer palesa la seva intervenció als Jocs Florals a l'exili o a la fundació de l'Anglo-Catalan Society.

Els apèndixs són tres: el primer reproduceix les felicitacions de Nadal enviades per Gili i la seva dona, Elizabeth MacPherson, entre 1961 i 1973, i dues de Foix als Gili de 1943-44 i 1944-45, amb poemes aleshores encara no recollits en volum. El segon apèndix es titula «Foix en anglès» i presenta l'original i la traducció anglesa, deguda a Gili, de «Declamava jo tot sol mentre abocava cabassades de sal a la bóta» (1947). I el tercer, «Recepció de *Sol, i de dol*», inclou un díptic que el llibrer Joaquim Estrems va publicar amb la recepció «primeríssima» del volum.

L'epistolari constitueix un valuós document de primera mà per il·luminar les relacions entre dos intel·lectuals amics en uns anys crucials, la trajectòria de tots dos i, alhora, la tasca editorial de Gili. El llibre, una iniciativa de la Fundació J. V. Foix, s'inscriu en el seu esforç per difondre la personalitat i l'obra de l'escriptor i és digne de tots els encomis. Per bé que l'epistolari no és gaire nodrit, el lector podrà trobar-hi una bona font documental d'aquells anys de reclusió intel·lectual catalana, dins i fora de les nostres fronteres.

L'humor constructiu. Vindicació de la Colla de Sabadell

GEMMA BARTOLÍ MASONIS

Universitat Autònoma de Barcelona

emma.bartoli@uab.cat

FOGUET & GASSOL (2020): Francesc Foguet i Olívia Gassol (eds.), *L'humor constructiu. Vindicació de la Colla de Sabadell: Joan Oliver, Francesc Trabal i Armand Obiols*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat; «Biblioteca Serra d'Or» 513.

Entre moltes altres efemèrides, algunes de les quals es van celebrar —el centenari del naixement de Joan Brossa o de Teresa Pàmies, per exemple— i d'altres van ser oblidades —com ara el 150è aniversari de Víctor Català—, l'any 2019 va ser també l'any de la Colla de Sabadell.¹ Feia cent anys que aquell grup encapçalat per

1. En ressegueix detalladament tots els actes i vindicacions Anton Carbonell, del Collectiu Pere Quart, al número anterior de la revista: vg. Anton Carbonell, «Any Colla de Sabadell 2019», *Llengua & Literatura*, 31 (2021), ps. 223-237.

Joan Oliver, Francesc Trabal i Armand Obiols iniciaven les primeres accions performatives des del campament de la Font del Saüc: la icònica imatge de la barra de pa travessada amb un bastó marcava el tret de sortida d'un grup que s'acabaria convertint sens dubte en «un dels projectes culturals i literaris més irreverents, iconoclastes i innovadors apareguts a les lletres catalanes», tal com expliquen Francesc Foguet i Olívia Gassol, els curadors de l'edició, al pròleg del llibre.

Va ser en aquest context de commemoració que es va dur a terme, els dies 4 i 5 d'octubre, un simposi al Casal Pere Quart de Sabadell —com no podia ser d'altra manera—, que ha donat forma a un volum d'estudi centrat en el concepte d'un humor significativament titllat de constructiu.² No es pot dir que els organitzadors no tinguessin en compte la varietat, d'edat, de gènere i de procedència, a l'hora d'organitzar les comunicacions. De fet, tot i el predomini d'homes —encara hi ha feina a fer, en aquest sentit— i la preponderància de les aproximacions científiques davant les més divulgatives, hi ha la voluntat manifesta de recollir diverses perspectives al voltant d'un mateix grup i de relligar, també, els diferents àmbits que abastava: literari, periodístic i d'actuació cultural. Però, per sobre de tot, hi ha el propòsit de trencar els tòpics i mites que els han acompanyat al llarg dels anys, sovint sorgits arran del seu humor anticonvencional i polèmic, i de donar a conèixer l'obra dels tres membres de la Colla i, en especial, d'Armand Obiols. En efecte, el seu nom és el que ocupa més intervencions —tres de les deu que recull el volum, per dues de Trabal i dues d'Oliver, mentre que la resta són més genèriques—, perquè literàriament és la figura més desconeguda i consegüentment la més necessària de reivindicar.

Abans de res, les dues primeres aportacions aprofundeixen en els orígens sabadellencs del grup i en les polèmiques fundacionals. Així, Joaquim Sala-Sanahuja, després d'una autocrítica inicial per haver contribuït a la creació de certs tòpics que ara es proven de redreçar, vol incidir en el localisme de la Colla en el que llavors era una ciutat-fàbrica sorgida amb la industrialització, i en com això es plasma en la seva obra, a més de la nova personalitat de base —en terminologia de l'antropòleg Abram Kardiner— que es forja. D'altra banda, a part del resseguiment de tot un seguit de noms i trajectòries del mateix cercle, algunes esteles de les quals encara perviuen, és interessant la proposició que Sala-Sanahuja defensa: més enllà de l'aspecte avantgardista que ha estat assenyalat a bastament, cal ressaltar la voluntat de «realisme absolut» que dominava la poètica d'aquests autors.

I pel que fa a les polèmiques, Marc Comadran ens parla de l'acostament i distanciament de la Colla de Sabadell respecte a d'altres grups i escriptors del mateix camp cultural local en els seus anys inicials. Així, incidint altre cop en els orígens locals del grup, en ressegueix la seva formació al voltant del *Diari de Sabadell* i el pes de l'Escola Pia, ben visible també al documental que es va fer en

2. Per a una crònica de la trobada, vg. Pep Sanz, «Simposi La Colla de Sabadell. Joan Oliver, Francesc Trabal i Armand Obiols (Sabadell, 4 i 5 d'octubre de 2019)», *Estudis Romànics*, vol. 43 (2021), p. 605-606.

ocasió del centenari, *Estem voltats de pocavergonyes*,³ a més d'altres espais clau i institucions d'aquest primer període. Les polèmiques i els allunyaments no neixen sinó de les diferents concepcions d'entendre la tradició, els referents internacionals i el paper d'altres disciplines —especialment la música—; a més, naturalment, de l'humor i les vinculacions entre art i política.

Tot posant el focus en la figura de Joan Oliver i la seva consolidació com a escriptor és des d'on Anton Carbonell enfoca la tercera intervenció. I ho fa partint de l'homenatge que se li va fer al Romea amb motiu dels seus vuitanta anys, per fer després una analepsi i resseguir com es va anar formant la seva personalitat, «inconformista i rebel». Així, veiem com es converteix en Pere Quart i en el poeta, dramaturg i activista cultural i polític, autor del que ja avui són considerats clàssics de la literatura catalana contemporània.

En un altre ordre de coses, cal llegir amb atenció l'aportació de Magí Sunyer, que, després de marcar les distàncies de Francesc Trabal, en proposa una avaluació desapassionada. D'aquesta manera, refreda els entusiasmes davant de *L'any que ve* i apunta les mancances que va generar la crisi de la novel·la per a la creació posterior, de les quals el corpus treballà en va resultar perjudicat. A partir de l'exploració de les influències noucentistes i avantguardistes, Sunyer qüestiona també l'antiromanticisme del qual l'escriptor feia ostentació, com es posa de manifest especialment a *Judita* —la novel·la més qüestionada per l'estudiós, que considera que té uns capítols finals «penosos», fruit d'una ocurrència «lamentable»— o a *Vals*, que esdevindrà la culminació de tota la «preparació» anterior: aquesta sí, l'«obra mestra».

El tercer del grup per analitzar treu el cap amb la intervenció «Mite i reconstrucció d'Armand Obiols», a càrrec de Pep Sanz. En aquest cas, després de constatar la singularitat de l'autor respecte als altres, atesa la dificultat —no resolta fins després de la seva mort— de trobar-ne obra publicada, l'estudiós ressegueix els quatre àmbits d'actuació de l'escriptor: poesia, traducció i narrativa, crítica literària i articulisme polític, i, naturalment, acció cultural. Tot plegat, per entendre la (re)construcció social de l'escriptor i conèixer-ne algunes de les influències, gens menors, tant rebudes com exercides.

I encara amb Obiols, Maria Campillo posa el focus en la seva tasca al capdavant de la *Revista de Catalunya*, per arribar a copsar el paper fonamental de la publicació —«un exponent del compromís majoritari dels intel·lectuals amb la continuïtat cultural»— i, doncs, les seves necessàries repeses. En aquest sentit, va descabdellant les diferents etapes de la revista —no oblidem que Campillo ha dedicat, sobretot en els darrers anys, bona part dels seus treballs a l'anàlisi de la literatura de l'exili— i il·lustra el discurs amb fragments o referències a epistolaris, en els quals sobresurt el paper de Carles Pi i Sunyer.

3. Veg. Clara Soley (dir.), *Estem voltats de pocavergonyes* [vídeo documental], Ajuntament de Sabadell, Col·lectiu Pere Quart, Institució de les Lletres Catalanes, Comissió 100 Anys de la Colla de Sabadell, Consell Comarcal i Diputació de Barcelona, 2019.

D'altra banda, Antoni Isarch repassa la trajectòria de Joan Oliver, des d'*Una tragèdia a Lilliput* fins a *Vivalda i l'Àfrica tenebrosa*, considerada un dels últims capítols de la seva trajectòria per la baixa qualitat respecte a obres anteriors. El que ve a evidenciar, però, són les «interconnexions» que hi ha entremig, que bassteixen tota una «poètica de la coherència» que porta a interpretar l'obra d'Oliver des de perspectives i enfocaments diferents però que poden esdevenir tanmateix complementaris.

En aquesta línia, i estirant un fil ja alludit en altres comunicacions, Teresa Iribarren explora l'impacte del cinema en l'obra de Trabal. Així, la intertextualitat torna a prendre el protagonisme, i l'estudiosa posa llum a aquelles relacions tant amb el cinema —mut i sonor— com amb una concepció lúdica de la tradició literària derivada de Jean Cocteau, d'un grau tan elevat de complexitat que, a més de passar inadvertits per a la majoria dels lectors actuals, també ho van ser per als seus mateixos companys del grup.

Per acabar les aproximacions focalitzades en un autor, Aïda Ayats torna a parlar d'Obiols; en aquesta ocasió, de la seva faceta d'articulista i la seva vinculació amb el món polític. D'aquesta manera, s'allunya una mica del camp literari per abastar el món periodístic i, inevitablement, també el context històric i cultural del moment i traslladar-lo fins al present. I ho fa per constatar la vigència dels seus escrits i reivindicar així mateix, a través de la figura d'Obiols, una qüestió nacional encara irresolta.

Finalment, seguint amb els vincles amb l'actualitat, Antoni Dalmases fa una comunicació a mode de cloenda, d'un to molt distès, quasi de manifest i sens dubte gens acadèmic, per mostrar la pervivència de tota la tasca del grup per revifar la cultura catalana. Això mateix ja basteix un argument prou sòlid per reivindicar la Colla: ells van fer que la seva ciutat fos més viva i més culta que anteriorment, i, el que és més important, amb humor, ironia i provocació, van aconseguir escampar aquesta idea pel país.

Comptat i debatut, és aquesta actitud la que es pretén reivindicar amb el present volum, amb aquesta aproximació calidoscòpica —amb intervencions enfocades des de perspectives biogràfiques, intertextuals, historicistes i fins i tot polítiques— a un col·lectiu que, més enllà dels sabadellencs, va trasbalsar tota una cultura nacional. Amb les paraules com a armes, a la manera del poema visual brossià, el grup va aportar una nova manera de mirar el món —significativament l'editorial que funden s'anomena *La Mirada*—, i el recull de les intervencions, entre acadèmiques i divulgatives, ajuda a tornar a posar a la primera línia la seva tasca i a actualitzar-ne algunes lectures. És inútil tornar al debat sobre els noms que encara cal reivindicar: el panorama literari català està ple d'autors que hem de redescobrir i una de les millors maneres de fer-ho és amb unes aportacions de pes i de rigor com les que es poden llegir en aquest volum. Al capdavant, també per a això serveixen les commemoracions.

Epistolari Francesc Parcerisas & Josep Miquel Sobrer

JOSEP CAMPS ARBÓS

Universitat Oberta de Catalunya

jcampsar@uoc.edu

PARCERISAS (2020): Francesc Parcerisas (cur.), *Epistolari Francesc Parcerisas & Josep Miquel Sobrer*, Lleida: PUNCTUM; «Visions» 11.

«Visions», la col·lecció del Grup d'Estudis de la Traducció Catalana Contemporània de la Universitat Autònoma de Barcelona, ha publicat, amb l'Editorial PUNCTUM, la correspondència entre dos polifacètics homes de lletres: Francesc Parcerisas i Josep Miquel Sobrer. La col·lecció ja havia donat a conèixer alguns dels epistolaris de Jordi Arbonès amb personalitats significatives de la literatura catalana del darrer terç del segle passat i d'inicis d'aquest: Manuel de Pedrolo, Albert Manent, Joaquim Carbó, Matthew Tree, Antoni Clapés o el mateix Parcerisas. Del llibre que ressenyem, n'ha tingut cura un dels interlocutors, Parcerisas, ja que l'altre, Sobrer, va morir l'1 de gener de 2015. La correspondència abasta un fris cronològic de més de cinquanta anys, des de l'estiu de 1963 fins al novembre de 2014, i aplega 723 documents entre cartes i postals, en format paper, i correus electrònics. Hi ha, tanmateix, llacunes importants; així, entre 1992 i 2003, com indica el curador, «per les raons que sigui, es tracta d'una llarga dècada de la qual no hem conservat cartes, ni notes, ni postals, ni correus electrònics» (p. 462). El volum incorpora un aplec de fotografies que abracen els anys de l'epistolari i, com hauria de ser preceptiu en aquesta mena de llibres, un índex de noms.

Llegida en el seu conjunt, la correspondència incardina les biografies de Parcerisas i de Sobrer amb el teló de fons de la vida cultural catalana des dels anys seixanta, amb la pretesa obertura del règim franquista, fins a la segona dècada del segle XXI, amb la consolidació del moviment independentista. De fet, l'edició dels documents que conformen el llibre és un projecte llargament acaronat pels dos corresponals: Sobrer, amb motiu dels seixanta anys, el gener de 2005 va regalar a Parcerisas les cartes que li havia anat enviant mentre que el seu amic també havia guardat les que li havia tramès i donat, amb bona part dels seus papers, a la Biblioteca de Catalunya. Així, el 2 d'agost d'aquest any, Parcerisas plantejava «intercalar les teves cartes amb les meves, com si preparéssim una correspondència prepòstuma i fer-ne una mena de "llibre". La idea és: si tinguéssim aquesta correspondència creuada ¿seríem capaços d'escriure una sèrie de comentaris o notes a peu de plana fent avui el judici del que ens passava pel cap o d'allò que pensàvem?» (document 292, p. 473). I Sobrer insistia en aquesta projectada edició el 10 de juliol de 2012: «Com a patum jo cotitzo més baix (tu prou més alt) i per això l'interès de les meves missives per a un públic és dubtós, atès que són les ganes de burxar en les intimitats dels famosos el que manté aquest curiós gènere literari»

(document 466, p. 591). Una «amistat epistolar» (document 224, p. 386), com la definia Sobrer, en què, per raons òbvies, la profusa anotació és obra exclusiva de Parcerisas, més de 1000 notes que aclareixen passatges del diàleg, sobretot els de caire més personal, que el lector podria no entendre.

Deixant de banda els aspectes més propis de la vida privada que exposen els corresponents (els problemes econòmics per què travessen, els diversos matrimonis), els documents permeten resseguir-ne la trajectòria laboral. Parcerisas va exercir, successivament, de lector d'espanyol a la Universitat de Bristol (1969-1972), de traductor incansable a Eivissa, al Puig d'en Pere Toni (1972-1979), de catedràtic de Llengua i Literatura Catalanes de Batxillerat (1979-1986), de director de la Institució de les Lletres Catalanes (1998-2004) i, finalment, de professor titular a la Facultat de Traducció i d'Interpretació de la Universitat Autònoma de Barcelona, de la qual també fou degà. No menys atzarosa fou la trajectòria de Sobrer, professor universitari als Estats Units des de 1967, quan va marxar a exercir de lector d'espanyol a Eugene (Oregon), on va començar el doctorat. Posteriorment va desplegar una brillant carrera acadèmica que el va dur a impartir la docència a altres universitats: Puget Sound (Washington), Ann Arbor (Michigan) i, finalment, Bloomington (Indiana). Un recorregut que, malgrat tot, no el va allunyar mai de la seva estimada Catalunya: per la correspondència sabem que hi tornava sempre per les vacances i que hi va passar temporades força llargues aprofitant els sabàtics, que li van permetre participar en congressos i simposis. El retorn definitiu de Sobrer, tanmateix, no va ser possible; sobre aquesta qüestió n'exposava els motius en una lletra del 20 de febrer de 1982: «Em preguntes per què no torno i, de debò, no ho sé. Potser em fa por. O potser m'he avesat a la dolça metzina de la indecisió i de la nostàlgia» (document 224, p. 386).

Del conjunt d'aquest dilatat epistolari, voldríem posar èmfasi en les qüestions relacionades amb el món literari. D'antuvi, ens ofereix informació de primera mà sobre el procés de gestació d'algunes de les obres dels corresponents. En el cas de Parcerisas, es focalitza en la seva producció poètica i, en especial, en els primers reculls: *Homes que es banyen* (1970), *Latitud de cavalls* (1974) i *Dues suites* (1976), que compta amb un epíleg de Sobrer. El document datat per Parcerisas el novembre de 1973, a propòsit de *Nou poemes*, que conforma la primera part de *Dues suites*, és un exemple del rigor dels comentaris que creuaven ambdós interlocutors. Pel que fa a Sobrer, tot i que havia conreat de jove la poesia, va acabar decantant-se per l'assaig acadèmic: *Mots propis i altres proses* (1975), l'edició dels articles de Joan Salvat-Papasseit; *L'èpica de la realitat* (1978), la conversió en llibre de la seva tesi doctoral sobre les cròniques de Bernat Desclot i Ramon Muntaner; *La doble soledat d'Ausiàs March* (1987), un aplec d'estudis sobre la poesia del cèlebre autor valencià; i *La poesia dramàtica de Josep M. de Sagarra* (2011), en què reivindicava una producció teatral que considerava menystinguda per la crítica; a més d'una quantitat notable d'articles sobre literatura catalana. Punt i a part són els avatars que va haver de sofrir per a publicar les memòries *La llum d'aquells anys*, rebutjades per diverses editorials (L'Avenç, Tusquets, Quaderns Crema) i

carbassejades en premis literaris com el Josep Vallverdú de Lleida; el text no va veure la llum fins al 2015, després de la mort de Sobrer, gràcies a la Universitat de Barcelona. Un punt en comú entre els dos interlocutors és la seva ingent tasca com a traductors: Parcerisas, especialment durant la seva estada al Puig d'en Pere Toni, va traslladar al castellà des de novel·les de Doris Lessing, Norman Mailer i Virginia Woolf fins a guions de Roman Polanski; d'altra banda, Sobrer, que va començar amb la versió al català d'una novel·la de Ian Fleming, en els darrers anys va traduir a l'anglès Mercè Rodoreda, Alfred Bosch, Antoni Tàpies i Carme Riera.

Parcerisas i Sobrer són, sens dubte, aguts lectors. Alguns exemples: *L'Atlàntida* i *Canigó*, de Jacint Verdaguer, són, segons Sobrer, «poemes sorprenents, que semblen fora d'època, antigalles, però a la vegada moderns en llur interès per la mitologia i per la pervivència dels déus i monstres antics en el món folklòric» (document 230, p. 396); altrament, per a Parcerisas l'antologia *Poesia catalana del segle XX*, de Josep M. Castellet i Joaquim Molas, està mancada de «volada, els entrebancs han estat eliminats i no explicats (Brossa, Esclasans, per exemple). I, a més a més, si l'evolució social, espiritual queda palesa, no tant l'evolució estètica» (document 39, p. 80). Val a dir que algunes de les opinions dels corresponents són volgodament polèmiques —i que, tal vegada, avui dia no les subscriuriem— com el judici que emet Parcerisas sobre Carles Riba i Josep Carner: «Riba és d'una cerebral buidor que espanta, però de vegades en diu de molt bones i de molt gruixudes: té alguns poemes d'un erotisme terrible (a *Tres suites*, poema VIII d'*Un nu i uns ulls*), el que passa és que amaga la repressió sexual sota la parauleria misticitzant. Al seu costat Carner és un adolescent. Carner té alguna parauleta aprofitable, però és tan buit! Mai no diu res! Finalment he trobat un trosset a la tempesta, a *Nabí*, sucós» (document 71, p. 148). Pocs mesos abans de morir, el 25 d'abril de 2014, Sobrer trametia per correu electrònic a Parcerisas i a Carles Miralles —tots tres companys universitaris i, a més, nascuts al mateix any, el 1944— el comentari del poema de Carner «Si cal que encara et vegi...», extret d'*Absència*; dos dies després Parcerisas afirmava que «el comentari em sembla esplèndid, no només digne del poema, sinó de la intel·ligent capacitat de lectura del comentarista» (document 635, p. 691). La correspondència també ens ofereix interessants reflexions sobre els estudis literaris (document 36, p. 74) o sobre els problemes que comporta una bona traducció (document 535, p. 634).

Els nombrosos documents, com hem apuntat a l'inici de la ressenya, mostren els diversos àmbits de la cultura de l'època. Per les pàgines del llibre desfilen professors universitaris (Antoni Comas i Joaquim Molas), poetes (Gabriel Ferrater, Marta Pessarrodona), editors (Jaume Vallcorba Plana, Carles Jordi Guardiola, Mireia Sopena), pintors (Eduard Arranz-Bravo, Rafael Bartolozzi), cantants (Guilhermina Motta), revistes de trajectòria efímera (*Saber*, *Quaderns Crema*), i projectes que no van arribar a bon port (per exemple, la creació d'una col·lecció de poesia amb Carles Miralles el 1967 i que incloïa inèdits de J. V. Foix i de Pere Quart; document 26, p. 55).

Un correu electrònic de Parcerisas a Sobrer, datat el 12 de desembre de 2014, posa el punt i final a l'intercanvi epistolar. S'hi fa referència a la compra del volum primer del teatre d'Azorín que van adquirir els dos corresponents i Carles Miralles poc després d'haver iniciat els estudis universitaris; signat per tots tres, simbolitzava la fraternitat que els unia. Miralles va morir el 29 de gener de 2015, pocs dies després que ho fes Sobrer, víctima d'un ictus que se li havia declarat l'any anterior. Un colofó emotiu per a una correspondència que permet resseguir amb detall la història personal i literària de dos interlocutors, Francesc Parcerisas i Josep Miquel Sobrer, per a qui la distància física no va arribar a ser mai un obstacle que els impedisés mantenir l'amistat.

Una recuperació necessària: Joan Barceló i Cullerés

JOSEP CAMPS ARBÓS

Universitat Oberta de Catalunya

jcampsar@uoc.edu

1. BARCELÓ (2020): Joan Barceló i Cullerés, *Miracles i espectres*, Juneda: Fonoll; «Biblioteca Global» 17.
2. BARCELÓ (2020): Joan Barceló i Cullerés, *Pare de rates*, Barcelona: Comanegra; «Narratives» 6.
3. BARCELÓ (2020): Joan Barceló i Cullerés, *Viatge enllunat*, Lleida: Pagès; «Lo Marraco» 360.
4. BARCELÓ (2020): Joan Barceló i Cullerés, *Teatre*, Lleida: Pagès; «Teatre de Butxaca» 37.

El juliol de 2020 va fer quaranta anys de la mort a Barcelona, d'un infart de miocardi, de Joan Barceló i Cullerés. No havia complert encara vint-i-cinc anys. D'aquesta sobtada manera, es truncava la carrera literària d'un escriptor nascut a la localitat ponentina de Menàrguens el 1955 i que havia conreat, amb una sorprenent maduresa, una producció literària que, des d'una més que notable unitat temàtica, transitava per la poesia, el conte, la novel·la, el teatre i l'assaig, i que tenia com a destinataris tant el públic juvenil com l'adult. En el moment del traspàs, Barceló havia obtingut nombrosos premis literaris (entre els quals caldria destacar el Josep M. Folch i Torres i el Vicent Andrés Estellés) i havia publicat un parell de reculls de poesia, tres novel·les juvenils i uns quants contes a la revista *Cavall Fort*. Un nombre de textos escàs en relació amb els que van romandre inèdits i que foren donats a conèixer després de la seva mort, entre 1981 i 1986. A partir d'aquesta data, es va iniciar una etapa d'ostracisme envers la seva figura que es va trencar el 1998 quan Julián Acebrón i Jordi Casals van aplegar la poesia

completa a *Esbrinem les flors de la terra* i la narrativa breu amb el títol genèric de *Miracles i espectres*, amb abundant material procedent de l'arxiu familiar. El 2000, coincidint amb els vint anys del traspàs, els mateixos Acebrón i Casals van editar la novel·la *Diumenge a la tarda* i van coordinar el monogràfic de la revista lleidatana *Urc* titulat *Joan Barceló, la dèria d'escriure*, una referència encara indispen-sable per aquells que vulguin apropar-se a la figura de l'escriptor de Menàrguens. Des de llavors, i amb comptades excepcions, només silenci. No ha estat fins al 2020 que s'han reeditat, a tall d'homenatge, diverses obres de la seva abundant producció i que han servit per a recuperar Barceló de l'oblit en què romania.

La pràctica totalitat de la narrativa per adults de Barceló va veure la llum pòstumament. Quant a la narrativa breu, hi destaca *Miracles i espectres*. Publicat el 1981 per l'Editorial Moll en la seva col·lecció «Raixa», anava encapçalat per una carta-pròleg de Miquel Àngel Riera, membre del jurat del Premi Mossèn Alcover on el llibre va obtenir el primer accésit. La segona edició va ser publicada el 1998 per Acebrón i Casals al volum del mateix títol que hem esmentat al paràgraf anterior. La tercera edició, a cura d'Andratx Badia i publicada per Fonoll, pretén fixar un text el més fidel possible a la voluntat de l'autor. L'editor ha utilitzat el text de la primera edició com a punt de partida i l'ha contrastat amb els dos mecanoscrits que es conserven de l'obra (presentats als premis Andròmina i Víctor Català, respectivament). L'ordre i els títols dels contes s'han mantingut respecte a l'edició primigènia. Tanmateix, s'hi detecten alguns canvis: els textos del conte «Històries de mixonets» es paginen individualment i no seguits i s'han esmentat algunes formes verbals que mantienien l'escriptura normativa quan l'autor havia emprat en els relats el català nord-occidental de la Baixa Noguera. També Badia restitueix, d'acord amb els mecanoscrits, passatges corromputs o inexistents en l'edició de Moll. El pròleg, a banda d'explicitar aquests criteris d'edició, ens ofereix una lectura del recull útil tant als amants de l'obra de Barceló com als que s'hi endinsen per primera vegada. De fet, per a Badia, *Miracles i espectres* esdevé la pedra angular a partir de la qual l'autor basteix el seu projecte literari: el mite de Vacalforges (heterònim del Menàrguens de la seva infantesa però que podria ser qualsevol petita vila ponentina), que s'expandeix cap als nuclis urbans de Corde-nit (Barcelona) i de Nova York i Ridgewood (Nova Jersey). Una proposta —la creació d'un mite basat en els vèrtexs de la infantesa, el paisatge i la llengua— que es pot relacionar amb la de narradors coetanis com Pau Faner, Jesús Moncada o Baltasar Porcel. I és que Menàrguens, vers el 1980, representava un poble i una societat —la rural— que es modernitzava amb els consegüents canvis en el paisatge ancestral i la destrucció del medi ambient. En el pròleg, també s'hi constata el paper d'una llengua volgudament dialectalitzant, però, alhora, amb la pretensió d'esdevenir literària gràcies al profund coneixement que tenia Barceló de la narra-tiva oral de la seva vila nadiua. La tipologia de personatges, l'ús del fantàstic, l'autoreferencialitat, l'experimentació o la crítica social són altres aspectes del recull que analitza Badia. Un món rural, en definitiva, allunyat d'un costumisme pintoresc i troncat, en què s'alternen la caricatura i el lirisme.

Pare de rates també va ser publicada de manera pòstuma el 1981 per Edicions de la Magrana i, dissortadament, va passar força desapercibuda entre el públic i la crítica. És de les tres novel·les d'adults escrites per Barceló —les altres dues són *Trenta taronges* (1986) i *Diumenge a la tarda* (2000)— la més interessant. La reedició, a càrrec de Comanegra, no porta cap nota sobre com s'ha transcrit el text, per la qual cosa podem deduir que reproduceix el text de la primera edició, amb els canvis ortogràfics obligats per la normativa actual, del qual havia tingut cura el germà de l'autor, Damià, que en una nota preliminar assenyalava que el títol l'havia escollit entre un altre, *Ombra de pare*, i que la seva tasca havia consistit a donar el material a impremta tal com l'havia deixat l'autor. *Pare de rates* presenta un relat iniciàtic sobre l'entrada al món adult de Marc, un jove de Vacalforges, al llarg dels anys 60 i 70, que descobreix les contradiccions entre el món resclosit del seminari on estudia per a sacerdot i l'anhel de llibertat que desitja. El text vehicula un discurs ideològic en què s'ataquen els codis culturals, ideològics i morals de l'època però també la mateixa concepció del que ha de ser una novel·la a través d'una estructura, deutora dels experiments textualistes de l'època (s'hi fusionen gèneres literaris com la poesia, el teatre o l'epístola), que alterna l'omnisciència amb la incorporació de les veus dels personatges a través d'una prosa fragmentada que traïx tant la influència del món del còmic i del cinema com unes referències musicals i pictòriques. L'autor recrea a la trama, a més, les seves experiències al seminari claretà Nostra Senyora de la Conreria, on va cursar el batxillerat superior a les darreries del franquisme. La nova edició, publicada per Comanegra, va encapçalada per un pròleg del poeta i narrador Max Besora, per a qui la novel·la esdevé un exemple de la contracultura barcelonina de les darreres dècades del segle xx, alhora que la insereix en el context d'una tradició marginal que els grans grups editorials consideren que no caldria reeditar en nom de l'escassa comercialitat. No en va, relaciona *Pare de rates* amb *Cavalls salvatges*, de Jordi Cussà, o *Operació àcid*, de Miquel Creus.

La narrativa juvenil de Barceló no presenta un tall abrupte respecte de l'escripta per adults en tant que hi descobrim trets comuns com la presència de la fantasia i el somni, la dualitat en l'espai (Vacalforges/Cordenit) o l'acurat treball lingüístic. Les novel·les, que van significar en el seu moment una innovació en el panorama català per a adolescents, es podrien classificar en tres grups. En el primer, les que van més enllà de les fronteres de la realitat: *Viatge enllunat* (1979) i *Els dracs de la Xina* (1982); segonament, les d'ambientació històrica: *Ulls de gat mesquer* (1979) i *El somni ha obert una porta* (1981); per últim les que tenen, com a marc temporal, la contemporaneïtat: *Que comenci la festa!* (1980, premi Folch i Torres), *Estimada gallina* (1981) i *Un drapaire a Nova York* (1986). *Viatge enllunat*, la primera novel·la juvenil escrita per Barceló, ha estat reeditada per Pagès, falcada amb un epíleg d'Andratx Badia en què es posa de relleu el seu component imaginatiu, deutor dels *Viatges de Gulliver* de Jonathan Swift, *Robinson Crusoe* de Daniel Defoe o les *Aventures extraordinàries d'en Massagran* de Josep Maria Folch i Torres. A aquests referents, creiem que hi caldria afegir el d'*El Petit Prín-*

cep d'Antoine de Saint-Exupéry. Com bé comenta Badia, l'element fantàstic de l'obra (els personatges viuen les seves aventures en una regió oceànica desconeguda, amb l'illa d'Enloc com a referent, en oposició a la Terra de Tothom, que es regeix per les nostres lleis, i que és d'on provenen) se situa en un món paral·lel a la realitat amb el qual es pot interactuar sense cap mena de conflicte com si allò que passa al narrador, Nicèforas, que vol pintar la cara amagada de la lluna, i als seus amics, no fos digne de ser qüestionat sinó que és ben natural. Un viatge iniciàtic que, salvant les distàncies, ens recorda el del protagonista de *Pare de rates*. A més, no podem parlar d'una novel·la escrita exclusivament per a infants —semblantment a la resta de la narrativa juvenil de Barceló— en tant que s'hi vehicula un discurs ideològic que esdevé una apologia de la llibertat i la imaginació i de la necessitat de l'art per assolir la felicitat i, alhora, una ferotge crítica al sistema capitalista (vist com una amenaça contra la natura i l'ésser humà). A l'obra, també hi apareixen trets que són recurrents a la producció de Barceló: la fusió entre els gèneres literaris (poemes i cançons travessen el teixit narratiu) o l'ús d'un llenguatge poètic i plàstic.

Barceló va conrear també el teatre per a joves. El volum *Teatre*, publicat per Pagès, aplega les tres peces d'aquest gènere que va escriure: *Científicament s'ha demostrat...* (1977), *Olor de cebes* (1984) i *Viatge enllunat* (1981). Francesc Foguet a l'estudi que l'encapçala, amb el títol significatiu d'«Apologia de la imaginació, el somni i la revolta», fa evident com les obres conformen una trilogia que sota la forma d'una paràbola reivindica el món dels somnis per sobre de la raó al mateix temps que defensa el dret a ser lliure i a gaudir de la vida enfront de l'autoritarisme repressiu que el voldria limitar. La lectura de Foguet, peça a peça, evidencia aquesta afirmació. Les dues primeres, ambientades a la ciutat d'Ensaïmada, exposen, en clau d'absurd, les arbitriïtats del poder i com aquest intenta sempre manipular el poble. *Científicament s'ha demostrat...*, tot i l'aparença d'una falla adreçada al públic infantil, pot interpretar-se com un al·legat contra el règim franquista i les seves conseqüències, ja que el Sobirà Babalà no deixa de ser una contrafigura del dictador Francisco Franco. *Olor de cebes* també planteja les relacions de poder que s'estableixen en un règim despòtic (els ciutadans estan obligats a consumir cebes per apagar les rialles i provocar el plor) i com el savi Dependecomtoqueu, successor del Sobirà Babalà, decideix mantenir-se en el poder substituint les cebes per flors en una operació innòcua i que no canvia res; per al prologuista, cal llegir l'obra com una metàfora de l'anomenada «transició democràtica espanyola». La tercera, *Viatge enllunat*, és una adaptació de la novel·la del mateix títol que hem ressenyat. Foguet també ens acosta als recursos amb què Barceló aconsegueix la comicitat: uns personatges caricaturitzats, un maniqueisme deliberat entre bons i dolents o la ruptura de la lògica dels discursos. Tot plegat amb un paper ben destacat del cromatisme, que evidencia el vessant pictòric del dramaturg, i la utilització d'una llengua, viva i eloqüent.

És ben cert que hom pot trobar a faltar entre els títols de Barceló que s'han reeditat el 2020 algun dels aplecs de poesia —com *Diables d'escuma*, premi Vi-

cent Andrés Estellés en l'edició dels Premis Octubre de 1979 i prologat per Carles Miralles— o algunes de les seves millors novel·les juvenils —*Ulls de gat mesquer* i *Que comenci la festa!*, amb tota seguretat— però del que no hi ha cap dubte és que la recuperació dels quatre volums ressenyats hauria d'esdevenir el primer pas per a publicar, de nou, la resta de la producció, descatalogada de fa anys i panys, d'un autor rebel, polièdric i transgressor, i que és digne de merèixer una major atenció per part del públic, de la crítica i de la historiografia literària del nostre país.

Simposi Pompeu Fabra

IMMA CREUS

Departament d'Educació

icreus2@xtec.cat

IEC (2020): Institut d'Estudis Catalans, *Simposi Pompeu Fabra: 14, 15 i 16 de novembre de 2018*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans; «Publicacions de la Presidència» 52.

El volum *Simposi Pompeu Fabra* aplega les intervencions que es van presentar a les jornades organitzades per la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans del 14 al 16 de novembre de 2018 per commemorar el 150è aniversari del naixement del mestre. Es tracta d'un total de vint-i-quatre treballs, distribuïts en set blocs monogràfics, a més d'una conferència inaugural i unes conclusions a tall de cloenda. Els objectius de l'homenatge són: «tocar moltes facetes de la seva figura polièdrica, des del Fabra lingüista i gramàtic [...] fins a d'altres que mostren la seva gran capacitat: el Fabra enginyer, terminòleg, pedagog i ciutadà compromès» (M. Teresa Cabré, p. 12).

Les paraules de Jordi Casassas, autor de la conferència inaugural, ofereixen la primera visió essencialista de Fabra, presentat com a «intel·lectual constructor noucentista» i un activista nacionalista. Efectivament, es convertirà en artífex de la principal estratègia nacionalitzadora del noucentisme polític de Prat de la Riba: disposar d'una llengua moderna. No hi ha dubte que copsar la tasca de Fabra passa per situar-lo en el context històric en què es desenvolupa. Justament els elements fonamentals d'aquest constitueixen el contingut del segon bloc (II. El context de Pompeu Fabra), que s'enceta amb la relació de Fabra amb l'IEC.

La importància de Fabra en el si de la SF de l'IEC, creada el 1911, és inqüestionable. Albert Balcells en fa un recorregut complet que repassa tant les obres principals que van teixint la seva tasca gramatical, com algunes vicissituds protagonitzades amb membres de l'IEC (el seu enfrontament amb Alcover o Griera).

També es descriu l'actitud fabriana a l'hora de difondre o preservar la seva tasca codificadora i les oposicions que hagué d'afrontar. A la relació de Fabra amb l'IEC s'hi dedica també íntegrament el setè bloc (VII. El compromís de Pompeu Fabra amb l'IEC), la qual cosa genera algunes reiteracions. Jordi Mir repassa la trajectòria fabriana a l'IEC tot insistint que, més enllà del seu compromís manifest en les decisions lingüístiques que prengué, cal recordar les responsabilitats en les tasques de govern que assumí. Aquesta idea de fidelitat i servei a la institució duu Joaquim Rafel, autor d'un dels altres capítols d'aquest bloc, a distingir dues etapes en la vida de Fabra: la d'abans i la de després de pertànyer a l'IEC. La primera, marcada per les gramàtiques descriptives de 1891, 1898 i 1912, considerada una mena de frontissa entre les dues etapes. La segona etapa és la de la codificació fabriana i la de la tasca divulgadora a través de conferències, premsa i llibres escolars. És interessant repassar també el procés de reformulació o acceptació que sofriren algunes normes fixades inicialment per Fabra i a les quals renuncià per no comprometre la seva acceptació.

Aquest tarannà d'estrateg de Fabra plana des del principi en el treball de Mila Segarra, que clou el setè bloc del volum. En primer lloc se'ns informa d'algunes decisions de Fabra, amb el suport de la SF, com ara els silencis relatius a les decisions preses a la ponència de les normes ortogràfiques i gramaticals. En el cas del *Diccionari ortogràfic* i la *Gramàtica catalana*, l'autora recorda que no van ser aprovades mai per l'IEC, perquè van ser obra exclusiva de Fabra, tot i que la *Gramàtica* de 1918 ha estat considerada com l'oficial fins a la publicació de la GIEC (2016). En segon lloc, en el treball de Segarra es descriuen alguns fets clau que Fabra utilitzà per mantenir la unitat de la llengua (el conflicte amb Alcover o els entrebancs de Moll per continuar el DCVB). Finalment, comenta els esforços de Fabra per mantenir la unitat de la llengua; n'és una mostra la seva mà instigadora en la redacció del manifest «Desviacions en els conceptes de llengua i pàtria» (1934).

Els capítols del segon bloc es completen amb una mirada a la premsa i al periodisme del moment. Més enllà de conèixer la vinculació de Fabra als diaris del catalanisme republicà, que tracta el treball de Jaume Guillamet, no podem oblidar que els utilitzà com a plataforma de difusió lingüística: *L'Avenç*, *La Vanguardia*, *El Poble Català*, *L'Esquella de la Torratxa*, *La Veu de Catalunya* o *La Publicitat*, on començà a publicar les «Converses filològiques» (1919-1929). En aquest sentit, Josep M. Casasús detalla l'evolució i el mestratge de Fabra com a autor del gènere «nota periodística» i la germinació d'un periodisme modern català i genuí. Clou el bloc Enric Pujol, que tracta la relació de Fabra i Ferran Soldevila, un historiador i escriptor compromès amb la normativització i normalització lingüístiques que no s'estigué de demanar l'aplicació de les normes ortogràfiques als treballs històrics.

El perfil fabrià de filòleg i gramàtic el trobem en els blocs posteriors (del tercer al sisè). S'obre amb un treball introductori en què Xavier Lamuela presenta, amb una exposició teòrica extensa i densa, el tema de les *representacions* i el

caràcter ideològic que poden tenir. Tot seguit, assenyala la base comuna de les representacions en el context en què Fabra visqué i posa un parell d'exemples de «l'absolutització dels principis de referència»: el discurs ideològic de Ramon Menéndez Pidal i el d'Antoine Meillet. En relació amb Fabra es fixa en el seu perfil polític (nacionalisme reivindicatiu) i enumera el que qualifica de «representacions lingüístiques» (llengua i nació, llengua nacional, depuració lingüística i llengua literària). En conjunt, podríem destacar la seva voluntat d'homologar la nació i la llengua catalanes amb altres d'uropees i el seu pragmatisme a l'hora de promoure l'ús del català en tots els usos amb una actitud favorable vers el canvi social.

El component més específicament ideològic centra les contribucions del quart bloc. Joan Martí desgrana els components fonamentals del projecte lingüístic fabrià (llengua i nació, unitat lingüística, variació diatòpica, descastellanització i genuïtat de la llengua). En les seves conclusions, però, no s'està de recriminar els que titllen de monocèntric el rol de l'IEC pel que fa a la normativa del català. Per una altra banda, Joan A. Argenter parteix de la idea que qualsevol procés de codificació respon a una ideologia lingüística determinada. En el cas concret de Fabra calia establir què s'entenia per «català literari». En síntesi, podem afirmar que es tractava d'un procés de mantenir la tradició (llengua antiga), de depuració (descastellanització) i de compromís pragmàtic entre parlars diversos. Finalment, Josep Maria Nadal, que tanca el bloc, es pregunta explícitament: i després de Fabra, què? A través d'algunes «precisions» es dedica a explicar què significa la qualificació de Fabra com a «seny ordenador de la llengua»: l'associació un estat, una nació, una llengua; la voluntat d'evitar les tensions entre la llengua col·lectiva i les llengües locals; i la necessitat de definir un model de llengua escrita. La recepció i revisió justament d'aquest model és el que ocupa els treballs dels blocs que segueixen. Per un costat, la continuïtat de Fabra en la normativa actual (bloc V) i, per l'altre, la difusió i recepció de la seva obra (bloc VI).

La influència fabriana s'evidencia en el treball de Gemma Rigau, en què justifica que la gramàtica normativa actual (GIEC, 2016) sigui alhora descriptiva i normativa. Es recorre a les principals gramàtiques fabrianes (1912, 1918, 1956) justament per analitzar el pes de la descripció i la prescripció, i com la primera és fonamental per bastir la segona. En els capítols que segueixen, Vivent Pitarch reconeix l'assimilació fabriana a través de les *Normes de Castelló* (1932), però es demana si el model encara és vàlid i si s'ha fet una bona selecció de formes, que afecten sobretot la morfologia. Segons la seva opinió, sembla que es detecta un cert retrocés que es justifica en termes de genuïtat. Tot seguit Albert Jané analitza alguns mots o estructures tot partint del *Diccionari* de 1932 i els compara amb el que apareix en les obres lexicogràfiques de referència actuals (DIEC2, DGEC), encara que és difícil extraure'n conclusions definitives. Per la seva banda, Josep Ruaix parcel·la d'entrada el que ell considera «canvis incertats», «canvis discutibles» i «canvis en espera» en relació amb les noves obres normatives de l'IEC (GIEC, OIEC). Les llistes més nombroses corresponen als dos últims apartats, en què sovint remet a altres treballs seus.

En el bloc que segueix es planteja també com ha quallat l'empremta fabriana, però a partir d'una visió diatòpica. Ramon Sistac se centra en la varietat nord-occidental, amb la qual Fabra tingué poc contacte directe; segons ell, no sembla arriscat concloure que «el lleidatà i el tortosí no formaven part del seu imaginari de la catalanitat» (p. 170), encara que l'actual concepció composicional de l'IEC contribueix a redreçar aquesta situació. Francesc Ballone es proposa presentar una visió de conjunt sobre el procés d'acollida de la normativa fabriana en l'alguerès escrit. Per començar, aporta una visió cronològica del procés que va dur a la configuració del model de producció escrita de l'alguerès. Tot seguit repassa de forma breu l'adaptació de l'ortografia normativa, que s'inicia el 1952 a través de l'ensenyament de l'alguerès i que aviat s'estén a la publicació de llibres i documents. En darrer terme es refereix al procés de normativització de l'alguerès i a la necessitat de crear un model escrit convergent.

La situació a les Illes Balears és analitzada i sintetitzada en sis etapes per Joan Miralles partint del precedent unificador de la Cancelleria Reial, passant per l'obra de Marià Aguiló i Tomàs Forteza, figures rellevants de finals del segle XIX per al redreçament de la llengua catalana, fins arribar a Pompeu Fabra i la seva relació amb els illencs Antoni M. Alcover i Francesc de Borja Moll i amb els lletraferits de l'Escola Mallorquina. Miralles repassa els diferents episodis d'aquestes relacions personals: l'acceptació inicial d'Alcover de l'ortografia fabriana a través del BDLLC (fins a les desavinences de 1918) i el paper de Moll com «la persona que més ha influït en vida de Fabra a les Illes Balears en l'expansió de la normativa de la llengua catalana» (p. 187). El capítol de Miralles es clou amb la situació actual a les Illes Balears i amb la funció que desenvolupa actualment la UIB com a entitat assessora sobre la llengua catalana especialment arran de la creació de La Comissió Tècnica d'Assessorament Lingüístic.

Joan Peytaví és l'encarregat de presentar la difusió fabriana a la Catalunya del Nord. En l'època fabriana, allí el català era bàsicament una llengua oral (el francès era el referent escrit) i el debat intel·lectual sobre la llengua no s'inicia fins a principis de segle XX, marcat per posicionaments contraris. El rossellonès com a variant oral perd força i en la dècada dels 50 i 60 s'imposa el model fabrià com a referent escrit a través de l'ensenyament, tot i que cal considerar les veus que reclamen incorporar la riquesa dialectal rossellonesa. En qualsevol cas Peytaví conclou que «el model de Fabra no ha matat el dialecte septentrional o rossellonès sinó que la llengua ja estava en un estat de malaltia prou avançada al Rosselló del segle XX. El model de l'IEC, però, ajuda a la recuperació de la llengua d'avui» (p. 211).

L'anàlisi de la difusió i recepció fabriana es clou amb el detallat capítol d'Antoni Ferrando referit al valencià. En aquest s'hi tracta, per una banda, la presència del valencià en l'obra fabriana i, per l'altra, els contactes de Fabra amb els valencians. Pel que fa a la primera qüestió, després d'una anàlisi exhaustiva, Ferrando conclou que la presència d'elements gramaticals valencians en l'obra fabriana, més que el resultat d'un projecte composicional, és un recurs per aconseguir una codificació vàlida per al conjunt de la llengua. En relació amb l'altra qüestió,

Ferrando concreta quatre visites de Fabra entre 1915 i 1937 (tot i que sembla que se'n pot afegir una cinquena el 1937) com a representant de l'IEC, viatges que «testimonien el seu interès no sols per assegurar-hi el triomf de la normativa lingüística de l'IEC, sinó també pel seu compromís per la integració del País Valencià en un projecte de recuperació de la unitat cultural de totes les terres de llengua catalana» (p. 232). Tanmateix, Ferrando no s'està de retraure que Fabra no va integrar mai valencians i balears en el si de l'IEC.

Complementàriament, a aquesta part de l'anàlisi de l'obra fabriana el vuitè bloc del volum aporta una visió «més enllà de la gramàtica». En aquest cas s'hi analitzen, amb gran profusió de dades que aporta Guillermo Lusa, parcel·les menys documentades de Fabra: la seva formació com a enginyer industrial, la seva etapa a Bilbao i el seu retorn a Barcelona. Igualment interessant és la constatació del pes que tingué la terminologia biològica en l'obra lexicogràfica fabriana, que trobem en el capítol que signa Joan Vallès. Una anàlisi comparativa acurada com la que es fa (del DGLC amb el DIEC i el DRAE) permet observar la metodologia del Fabra lexicògraf. La publicació i reedició del DGLC també és objecte d'interès del treball de Ramon Pinyol i concretament es detallen algunes dificultats econòmiques que hagué de superar tot buscant complicitats (Francesc Cambó, Joan Estelrich i López Llausàs).

Una darrera visió que traspassa el Fabra gramàtic ens remet al que Josep González-Agàpito qualifica com a «polític de l'educació». Segons l'autor, l'acció educativa de Fabra s'adreça a dos principals eixos: la universitat i la societat civil (suport per bastir l'escola catalana i l'educació social com a mitjà de conscienciació).

Com a colofó final del volum, Jordi Ginebra formula la pregunta: què ens queda per saber i per estudiar de Pompeu Fabra? Com ell puntualitza ben encertadament, caldria separar la «fabrologia» en dues àrees: la científicotècnica i la històrica i biogràfica. Sobretot en relació amb aquesta darrera, afirma la necessitat d'actualitzar la biografia que Josep Miracle va fer de Fabra, publicada el 1968. Igualment apunta la conveniència de realitzar un estudi exhaustiu de la recepció de l'obra fabriana fora dels Països Catalans, així com escatir alguns episodis poc clars de la seva vida.

Les conclusions de les jornades, doncs, són una bona forma d'esperonar nous treballs a l'entorn de la figura de Fabra. De fet, malgrat l'interès dels estudis que s'apleguen al llibre ressenyat, potser ja hagués estat una bona oportunitat d'explorar alguns dels suggeriments que fa Ginebra (fonts teòriques i models utilitzats per Fabra, temes tractats en les seves obres, el fonament d'algunes descripcions gramaticals, etc.) i poder minimitzar així algunes reiteracions que trobem al volum en tractar facetes més conegudes del mestre.

Pompeu Fabra, a la Universitat i de la Universitat

PERE GINER-MIRA

M. A. en Llengua i Literatura Catalanes (UAB-UB)

pgm1162@gmail.com

MURGADES, NOGUÉ & BELLÉS (2020): Josep Murgades, Neus Nogués i Eloi Bellés (eds.), *Pompeu Fabra, a la Universitat i de la Universitat*, Barcelona: Universitat de Barcelona.

De *Pompeu Fabra, a la Universitat i de la Universitat* convé no esperar-ne gaire que parli de Fabra a la Universitat i com a acadèmic. Té la gènesi en una exposició i una jornada acadèmica que va organitzar la Universitat de Barcelona el 2018, dins de l'any Pompeu Fabra: el capítol introductorí reproduïx el text dels plafons de l'exposició —una panoràmica biogràfica des de la qual, de manera general, s'indiquen també principis fonamentals en la tasca normativitzadora fabriana—, i tot seguit es recullen els sis estudis, de sis autors diferents, que es van llegir a la jornada, dels quals només el primer respon a les expectatives que crea el títol.

En aquest primer estudi, estrictament d'història, Jaume Claret explica que als anys de la República del 1931 la vella UB fou transformada per fer-la moderna i catalana. Això prenia la forma d'«autonomia universitària», contra el model anterior, centralista i burocratitzat des de Madrid. Fou l'obra d'un patronat de deu membres, elegits cinc per la Generalitat de Catalunya i cinc pel govern de l'Estat espanyol, que presidí Pompeu Fabra. El patronat fou nomenat el juliol del 1933 i suspès el novembre del 1934, després dels Fets d'Octubre (els del 1934), amb Lerroux i la CEDA al poder a Madrid; repregué la seva activitat al febrer del 1936, després de la victòria electoral de l'esquerra, però topà de seguida amb el cop d'estat feixista i la guerra, que impediren el funcionament normal de la Universitat; el gener del 1939, Barcelona ja en mans de Franco, un decret del nou règim espanyol dissolia el patronat i n'enviava els membres «a la calle» i a l'exili. En total, dins dels cinc anys i mig en què existí, el patronat només funcionà amb normalitat durant vint-i-dos mesos. Després, l'invasor sotmeté la Universitat a purga ideològica.

La discussió de la primera hora republicana havia estat si bilingüitzar la Universitat existent o si crear-ne una en català regida per la Generalitat paral·lela a l'existent en espanyol en mans de l'Estat espanyol. Curiosament, llavors els partidaris d'aquesta segona opció, que va perdre, eren els qui, en paraules del cedista Gil Robles, temien la «catalanización, mejor podríamos decir desespañolización»; encara no s'havien adonat dels avantatges que suposa per a llurs objectius lingüicides un sistema unitari bilingüe. En aquest sentit, sorprèn de llegir, als plafons de l'exposició, una declaració de Fabra que defensa el sistema pel qual «[...] deixem que] cada professor [expliqui] la seva classe [...] en la llengua que [vul-

gui]: català o castellà.» Deu parlar més el president del patronat que no el lingüista que sap amb què se les heu.

Els altres cinc estudis del llibre són, ja no d'història general, sinó dos d'història de la llengua i tres de lingüística estricta. Al primer, Eloi Bellés espigola les fonts de Fabra. Les fonts en què es formà, en tant que lingüista autodidacte: els lingüistes estrangers Bopp, Grimm, Diez, Meyer-Lübke, Eichhoff, Schleicher, Gröber, Meillet, Saussure; els catalans Ballot, Bofarull, Blanch, Estorch, Ferrer i Carrió, Labèrnia i altres de menys anomenada —no he sabut escatir a què fa referència «l'*Ortografia* jocfloralasca de 1888»; l'ortografia dels Jocs Florals, com explica la *Història de l'ortografia* de Mila Segarra, és dels primers 1860s; n'hi ha una de l'Acadèmia de Bones Lletres del 1884; sí que n'he localitzat, en línia, una de Lluís Portet, publicada a Vic el 1888—; les revistes *Romania*, *Revue de Linguistique et de Philologie Comparée*, *Revue des Langues Romanes*, *Revue Hispanique*; i les biblioteques de l'Ateneu Barcelonès i de l'Institut d'Estudis Catalans. També les fonts que Fabra cita com a autoritats, o que li serviren de models: Brekke, Darmesteter, Hatzfeld, Thomas, Petrocchi, Cappuccini, Godefroy, Freund, Körting, Labèrnia, Bullbena, Martí i Gadea, Amengual i Reus, Aguiló, i Webster, a més dels ja citats Meyer-Lübke i Diez. Bellés detalla també relacions de Fabra amb l'Associació Fonètica Internacional, l'estructuralisme de Saussure, i l'obra d'Otto Jespersen.

El següent és un interessant estudi de Jesús Bach-Marquès sobre el grau d'adopció de la reforma fabriana per part dels secretaris del Consell General d'Andorra a les actes de les sessions de Cinquagesma i de Sant Tomàs als primers dos terços del segle XX. El text inclou un apartat de contextualització històrica i institucional de la situació andorrana. Sobre les dades recollides, Bach-Marquès presenta resultats quant a accentuació, dièresi, apòstrofs, guionets i contraccions (*ferho* o *fer-ho*; *ferro-carril* o *ferrocarril*; *pera* o *per a*), vocalisme àton (*pose* o *posa*; *traball*; *cumplir*) i consonantisme (hacs; geminació de *l*; sonoritat de les sibilants; ensordiment final). S'apunta, i és ben raonable, la relació entre l'arribada de nous secretaris i l'adopció de nous aspectes de la normativa fabriana; i es conclou que, a diferència de la Catalunya del sud, aquesta adopció a Andorra fou gradual al llarg de tot el període estudiat.

Del quart estudi destaca la sistematicitat procedimental, que resulta en una gran claredat d'exposició. L'autora, Laia Benavent, hi compara la gramàtica de Fabra del 1918 i la GIEC, del 2016, per veure si el que el 1918 eren «segones opcions» —és a dir, solucions acceptables només en contextos restringits, en general de baixa formalitat— continuen en la mateixa situació a la GIEC o si han esdevingut tan acceptades com les opcions que Fabra preferia. S'hi tracta la realització com a diftong dels grups finals de *i* o *u* més vocal (*Gràcia*), la descomposició en iod i africada alveolar als plurals de mots terminats en africada postalveolar (*fajts* [fájts]), l'epèntesi condicionada morfològicament en el mateix context (*fajos*), les formes del gènere marcat amb marca de gènere *-a* en els adjectius en *-ant* i *-ent*, l'atribució de flexió de gènere al quantificador *bastant*, la de flexió de nombre a *prou*, *massa* i *força*, el pronom *si* en estructura recíproca, la forma plena dels pro-

clítics (*me parla, vos comprenc*), les formes reduïdes dels pronoms de persona 4 i 5 amb una forma d'imperatiu (*anem's-en, aneu's-en*), l'absència d'apostrofació de *en* proclíctic entre pronom terminat en *s* i verb començat en vocal (*ens en anem*), la combinació *n'hi* de CD partitiu i CI, el manteniment de l'elisió de era final en infinitiu seguit d'enclíctic (*anà'ns-en*), la marca de temps de les conjugacions no primeres en les formes imperatives de persona 2 amb enclíctic (*more't*), la pronominalització amb *en* d'alguns atributs, les anomenades *oracions relatives analítiques* (*una fusta que se'n fan mobles*), la forma *a on* de l'element interrogatiu de lloc, la no concordança de gènere del participi amb el clíctic de CD (*les he regalat*), el CD introduït amb preposició, les preposicions locatives *a* i *en*, les oracions temporals amb infinitiu introduïdes per *a* i article definit, la reducció de *des de a de* amb explicitació del punt final d'una durada (*de dissabte ençà*), i l'elisió de *no* en posició preverbal i després d'un terme de polaritat negativa (*Ningú podrà*). Benavent informa que, en poc més de la meitat de casos, la GIEC ja no considera segones les segones opcions de Fabra.

Tot seguit, l'estudi de Marta Busquets brega amb les subordinades de relatiu amb duplicació pronominal, per la qual un clíctic present dins de la subordinada i el nexce que la introdueix tenen, almenys en aparença, el mateix antecedent i, per tant, l'oració és mal formada. Busquets distingeix tres casos: les relatives analítiques —que deixa fora del seu focus—, les oracions amb duplicació aparent —i, per tant, ben formades— i les que tenen duplicació real —que són rebutjables. Seguint la GIEC, presenta cinc construccions amb duplicació aparent: verbs lexicalitzats amb *hi* o *en*; pronoms datius amb verbs psicològics, com *agradar*; oracions en què el nexce relatiu és argument d'un verb i el pronom aparentment duplicador ho és d'un altre, subordinat al primer; construccions en què el relatiu es relaciona amb la coda d'una construcció partitiva i el pronom *en* no (*deu vehicles, dels quals en vam arreglar tres*); i l'estructura del tipus *Llegirem les teves novel·les i tres de policiaques que en comprarem*, de la qual he de dir que no hi veig l'aigua clara. Quant a la duplicació real, un estudi de corpus apunta factors que n'afavoreixen l'aparició, entre els quals destaca que el nexce introductor tingui funció d'argument, i no d'adjunt, dins de la subordinada.

Finalment, l'estudi d'Anna Pineda és bicèfal. Al primer cap hi trobem una molt didàctica exposició de la distinció entre verbs inergatius i inacusatius, i de la naturalesa dels darrers; i s'hi defensa, amb encert, que el verb *haver-hi* podríem molt ben considerar-lo inacusatiu; que hauríem de fer-ho. L'altre cap de l'estudi tracta de l'MDO, o *marcatge diferencial d'objecte*, que vol dir la introducció del CD amb la preposició *a*. S'hi ressegueix com des de Fabra la normativa ha anat ampliant el ventall de contextos en què admetia l'MDO, i s'hi aporten dades per fonamentar que l'origen de l'MDO català no és un hispanisme. S'apel·la a l'extensió de l'MDO constatable en l'ús per «plantejar l'opció d'arribar a tolerar»-lo a la normativa, almenys «en determinats registres». I en nota al peu es desacredita l'oposició a admetre'l qualificant-la de «gustos personals de cadascú» i d'«idees preconcebudes sobre la base de factors extralingüístics».

Admetem que l'MDO del català antic era endogen. Igualment hem de barrar el pas a l'MDO de l'ús. Primer, perquè la normativa no ha d'anar a remolc de l'ús sinó que ha d'aspirar a ser la versió modèlica de la llengua en què l'ús s'emmiralli (¿què parlariem avui si Fabra no hagués estat convençut precisament d'això?); també, perquè no és cert que l'ortografia reculli amb exactitud la forma fònica (considerem *setmana*, *cap-hi*, *una hora*, *les reines*, *totes les altres*) i, doncs, una [a]/[ə] encapçalant els CD en l'ús no obliga a escriure *cap a*. Però, sobretot, és crucial que no oblidem que els termes nuclears del conflicte actual entre català i espanyol són els d'una lluita pel poder, de cedir o no cedir; en les circumstàncies actuals reals, admetre l'MDO de l'ús és cedir davant de l'espanyol i afeblir el català; això no són gustos personals ni prejudicis extralingüístics: la llengua també és política, Fabra ho sabia i per això defensava —i ho cita Bellés a la pàgina 51 del volum— que l'MDO cal «combatre'l» «sistemàticament».

L'espai que tinc no m'hi deixa estendre, en aquesta qüestió; ni en d'altres que he apuntat, com caldria i com el llibre es mereix.

Manual of Catalan Linguistics

ISABEL CRESPI

Queen Mary University of London
i.crespi@qmul.ac.uk

ANNA PARADÍS

University of Oxford
anna.paradis@mod-langs.ox.ac.uk

ARGENTER & LÜDTKE (2020): Joan A. Argenter i Jens Lüdtke, *Manual of Catalan Linguistics*, Berlín, Boston: De Gruyter; «Manuals of Romance Linguistics» 25.

El català compta, des de fa temps, amb obres cabdals dedicades a la descripció i l'anàlisi de la llengua, com la *Gramàtica del Català Contemporani* (2008) o la *Gramàtica de la llengua catalana* (2016). No hi havia, però, cap manual de lingüística actualitzat que estigués escrit en anglès i que, per tant, permetés acostar la descripció i l'anàlisi de la llengua catalana a la comunitat lingüística internacional. És per això que la publicació del *Manual of Catalan Linguistics*, publicat el 2020 i editat per Joan A. Argenter i Jens Lüdtke, no podria haver tingut una millor rebuda, ja que permet omplir aquest buit bibliogràfic. Aquest manual constitueix el volum 25 de la col·lecció *Manuals of Romance Linguistics*, de l'editorial De Gruyter, coordinada per Günter Holtus i Fernando Sánchez-Miret. Es tracta

d'una col·lecció que neix amb la voluntat d'oferir una panoràmica global de l'estat actual de la recerca en la lingüística romànica, amb un especial interès per les *linguae minores*, llengües que reben menys atenció en el camp de la recerca, com el friülà o el cors.

El manual comença amb tres capítols que serveixen per contextualitzar l'obra i la recerca en lingüística. Així, la introducció, a càrrec de Joan A. Argenter, descriu l'estructura i les característiques del volum. Tot seguit, en el primer capítol, Joan F. Mira ofereix una prospecció de la relació entre llengües, cultures i nacions a Europa i, en el segon capítol, Joan Julià-Muné descriu la història de la lingüística catalana. A partir d'aquí, l'obra s'articula en tres blocs: «Language description», «Language history» i «Catalan today».

El primer bloc, «Language description», recull la descripció i l'anàlisi interna de la llengua catalana. D'entrada, al capítol 3, Xavier Lamuela presenta les convencions ortogràfiques del català. Després d'aquest capítol ja es passa a l'anàlisi lingüística, que es fa de manera progressiva, d'acord amb els diferents nivells d'organització de la llengua. Es comença amb les unitats més bàsiques, els sons, de manera que el capítol 4, a càrrec de Nicolau Dols, conté una descripció detallada de la fonètica, la fonologia i l'entonació del català.

Dels sons es passa a les paraules al capítol 5, dedicat a la morfosintaxi. De fet, cadascun dels apartats d'aquest capítol constitueix un capítol en si mateix, tant per l'extensió com per la complexitat dels temes que s'hi tracten. Així, l'apartat 5.1, a càrrec de Mar Massanell, es dedica a la identificació dels tipus de paraules que existeixen en català i a la revisió de les categories flexives. De les paraules es passa a les oracions, amb dos apartats de Gemma Rigau i Manuel Pérez Saldanya sobre l'oració simple i l'oració complexa. Primer, a l'apartat 5.2 es posa el focus en les propietats de l'oració simple. Així, els autors defineixen els constituents i les funcions sintàctiques, i revisen les característiques dels diferents tipus de sintagmes: nominals, adjectivals, preposicionals, adverbials i verbals. També aborden la diferència entre verbs transitius, intransitius i inacusatius; l'anàlisi dels verbs copulatius i quasi-copulatius; la descripció de les perífrasis verbals; i la revisió de la polaritat afirmativa i negativa. Amb la transició a les propietats de l'oració complexa, a l'apartat 5.3, Rigau i Pérez Saldanya descriuen els diferents tipus d'oracions coordinades i subordinades del català (completives, relatives, adverbials, comparatives, condicionals...) i les seves característiques principals. Així mateix, també il·lustren detalladament les alternances i els contrastos entre el mode indicatiu i el subjuntiu en les subordinades. En definitiva, en aquests dos apartats els autors aconsegueixen fer una síntesi clara de fenòmens molt diversos i complexos.

I de les oracions es passa al discurs. Així, a l'apartat 5.4, Ingo Feldhausen i Xavier Villalba tracten l'anàlisi de la modalitat i l'estructura informativa. Descriuen i defineixen amb rigor conceptes com *modalitat*, *focus* o *dislocació*, i analitzen les propietats pragmàtiques i semàntiques de les oracions interrogatives i exclamatives. Finalment, l'últim apartat de morfosintaxi, el 5.5, de Jaume Mateu, gira

a l'entorn de la fraseologia i dels sintagmes lexicalitzats. Mateu explica què són les expressions idiomàtiques (*idioms*) i les col·locacions (*collocations*) i descriu les propietats generals dels sintagmes nominals i verbals del català que han experimentat un procés de lexicalització, en major o menor mesura.

Seguint en el plànol del discurs, al capítol 6, Maria Josep Cuenca se centra en l'estudi de la pragmàtica i la lingüística textual. L'autora aprofundeix en l'anàlisi de la *dixi*, sobretot vinculada als demostratius. A continuació, el capítol 7 aborda l'estudi del lèxic. De nou, aquest capítol es divideix en dos apartats que constitueixen dos capítols diferents. El primer apartat, el 7.1, de Josep Martines, conforma una anàlisi del lèxic general, i s'hi descriuen els components històrics del lèxic, així com la variació, el canvi i l'estandardització del lèxic català. I el segon, el 7.2, de Jens Lüdkte, es dedica a la formació de paraules. Sorpren una mica que aquest apartat no es trobi entre els apartats de morfosintaxi, però aquesta tria es justifica apellant a la voluntat d'estudiar la formació de paraules complexes des d'una aproximació semàntica. Així, es revisen els principals mecanismes de formació de paraules: la transposició, la modificació i la composició.

El capítol 8 es dedica a les varietats del català. També en aquest cas el capítol es divideix en dos apartats. En el primer, 8.1, a càrrec de Mar Massanell, s'explica la variació dialectal del català, i el segon, el 8.2, de Miquel Àngel Pradilla, se centra en la variació social i funcional. Finalment, l'últim capítol d'aquest bloc, el 9, a càrrec de Joan Soler Bou, recull la revisió dels corpus lingüístics del català, tant de llengua oral com de llengua escrita.

El segon bloc s'articula a l'entorn de la història de la llengua. Al capítol 10, Philip D. Rasico presenta una anàlisi de l'evolució del llatí al català amb una atenció especial a aspectes fonològics i morfosintàctics del català preliterari i la influència d'altres substrats en la formació del català. Al capítol 11, Antoni Ferrando ressegueix la formació i expansió de la Corona Catalanoaragonesa i explora com els diferents fets històrics incideixen en l'evolució de la llengua i dels seus dialectes. L'aproximació històrica al català continua el seu decurs al capítol 12, en què Miquel Nicolás presenta l'evolució lingüística i cultural del català durant els segles XVI-XVIII. L'autor fa una exposició dels principals esdeveniments històrics que condicionaren la dialectalització del català i la convergència amb l'espanyol. Al capítol 13, Jenny Brumme examina els factors socioculturals i històrico-polítics que desencadenaren la formació del català modern i que assentaren la base per a la posterior codificació fabriana. Brumme integra en l'anàlisi aspectes clau per contextualitzar la denominada Renaixença i el naixement del catalanisme i les diferents plataformes per revitalitzar els usos escrits de la llengua, com els Jocs Florals.

La codificació del català i la continuïtat fins a l'actualitat conformen l'eix vertebrador del capítol 14, d'August Rafanell, dividit en dos subcapítols. Al primer, s'ofereix una retrospectiva de les diferents obres precedents a Fabra i es presenta la base ideològica de la reforma fabriana, basada en un model composicional i polimòrfic de la llengua. La segona part constitueix una panoràmica de les

diferents etapes per les quals passa la llengua catalana després de la guerra civil i fins a l'actualitat amb la publicació de la *Gramàtica del Català Contemporani* i la *Nova Gramàtica* i *Ortografia* de l'IEC. L'anàlisi inclou els esculls als quals s'hagué de fer front, com la censura, i fa referència també a la baixa vitalitat del català a França, amb la interrupció de la transmissió lingüística intergeneracional després de la segona guerra mundial.

Un cop finalitzat el recorregut històric, aquest segon bloc tanca amb dos capítols que no segueixen les línies generals proposades en els anteriors capítols. El capítol 15 conforma una anàlisi de l'onomàstica, a càrrec d'Albert Turull, en tant que disciplina complementària a diferents branques, entre les quals hi ha la lingüística diacrònica. L'estudi de l'onomàstica permet a l'autor analitzar, novament, els substrats de la llengua catalana a través de la toponímia i l'antroponímia. El capítol 16, l'últim d'aquest bloc, està dedicat a la traducció. Montserrat Bacardí i Joaquim Mallafre fan èmfasi en el vincle que manté amb la història. El recorregut traça va des de l'edat mitjana fins a l'actualitat. Els autors conclouen, manllevant les paraules de MALLAFRE (2009: 16), que, malgrat tot, després de nombrosos esforços, «la presència del català pot comparar-se amb la d'altres llengües de cultura».

El darrer bloc, *Catalan today*, conforma un panorama general de les principals línies d'investigació actuals en el camp de la sociolingüística. Al capítol 17, Joan A. Argenter examina el contacte lingüístic principalment amb el castellà (però també amb el francès i l'italià) des d'una aproximació ecolingüística. L'autor explora les tries lingüístiques, els elements que hi incideixen i la relació entre les tries i els diferents grups etnolingüístics.

Alhora, l'anàlisi demogràfica permet d'entendre millor l'estat actual de la vitalitat lingüística del català; F. Xavier Vila ho examina al capítol 18 a partir de tres grans canvis sociolingüístics: la proficiència de les llengües dels estats (castellà, francès i italià); la muda de llengua envers aquestes darreres; i els moviments migratoris massius de població no catalanoparlant. Les divergències pel que fa als usos de la llengua estan també vinculades amb les polítiques lingüístiques de cadascun d'aquests territoris. Eva Pons, al capítol 19, ofereix una panoràmica dels diversos marcs legals i polítiques lingüístiques del català en les vuit àrees del domini lingüístic català. Pons mostra com la política incideix plenament en els fets lingüístics i com l'oficialitat de la llengua no és suficient per protegir-la i promocionar-ne l'ús.

En aquest sentit, una de les vies necessàries per a la promoció del català és l'ensenyament, àmbit que F. Xavier Vila examina detalladament al capítol 20, en què l'autor ofereix una prospecció de les polítiques educatives en les diferents àrees del domini lingüístic. Un altre àmbit de difusió de la llengua són els mitjans de comunicació, objecte d'estudi del capítol 21, a càrrec d'Oriol Camps Giralt i Aina Labèrnia. Els autors analitzen les tensions entre la gramàtica prescriptiva i els llibres d'estil, i l'impacte que han tingut els darrers en la llengua estàndard. La terminologia també té un paper destacat en la promoció de la llengua, tal com

mostren M. Teresa Cabré i M. Amor Montané al capítol 22. Les autores emfasitzen la rellevància d'aquest camp del coneixement, que evidencia que una llengua pot usar-se en una gran diversitat de situacions sociocomunicatives. Les autores analitzen l'origen, l'evolució i l'estatus actual de la terminologia en el cas del català i posen en relleu el model que pot jugar la nostra llengua a escala internacional.

Paral·lelament, per entendre l'estat actual del català cal explorar com hi incideixen les ideologies lingüístiques, camp que investiguen Boix-Fuster i Woolard al capítol 23. Els autors en confegeixen una panoràmica i analitzen l'*autoritat lingüística* i la *iconització* del català, tot considerant els contrastos existents entre diferents territoris catalanoparlants. Les ideologies lingüístiques vertebraren també el capítol 24, en què Joan Pujolar les explora més en detall a partir del cas concret dels migrants a Catalunya en el context actual, davant l'era de la globalització i del multilingüisme, en què els nouvinguts presenten perfils molt diversos. L'autor ofereix una prospecció de quins són els debats d'identitat i llengua que caracteritzen aquest col·lectiu i de quina manera s'ha promocionat el català en tant que «llengua comuna», com a eina de cohesió social.

Finalment, el bloc clou amb el capítol 25, en què August Bover explora el català més enllà del domini lingüístic. L'autor recull els principals eixos de difusió de la nostra llengua, com ara els casals, les diferents associacions internacionals en l'àmbit acadèmic, així com també l'Institut Ramon Llull i la xarxa d'universitats a l'estranger, que són elements cabdals per a la promoció de la llengua i la cultura catalanes.

En síntesi, el present manual assoleix la fita d'oferir una panoràmica actual de les investigacions en lingüística catalana a un públic d'abast internacional. Val a dir que el caire heterogeni del manual, que mira d'integrar diferents camps, dona lloc a una estructura asimètrica pel que fa a la selecció dels continguts, de manera que, dels tres blocs que conformen el manual, només un es dedica a l'anàlisi interna de la llengua. Així mateix, les restriccions d'espai i la selecció de continguts que s'ha de fer per mirar d'encabir l'anàlisi lingüística en un sol bloc provoquen que, com a conseqüència, molts fenòmens de la llengua no quedin recollits en el manual. Així, el lector amb un interès per l'estructura interna de la llengua pot trobar-hi a faltar el tractament de determinats fenòmens que estan rebent força atenció en la recerca actual en lingüística teòrica, com ara l'anàlisi de les construccions passives del català, l'expressió de la negació en els dialectes catalans, el marcatge diferencial d'objecte, l'alternança transitiu/intransitiu, etc. A més, com veïem, aquesta selecció també afecta l'estructuració dels continguts, ja que hi ha apartats, com ara els que conformen el capítol de morfosintaxi, que, per la seva extensió, per la complexitat dels temes que s'hi tracten i perquè tenen autors diferents, es podrien haver considerat capítols independents.

D'altra banda, cal destacar que un dels aspectes més enriquidors del manual és que compta amb lingüistes d'arreu dels territoris de parla catalana. La diversitat queda reflectida en el tractament dels diferents continguts que es presenten des d'una perspectiva que inclou les diferents àrees del domini lingüístic, la qual

cosa permet oferir al lector una imatge completa de la història, evolució, usos i estructura interna dels dialectes catalans.

En definitiva, es tracta d'un manual que necessitàvem per facilitar l'accés internacional a la descripció, l'anàlisi i l'estat de la llengua catalana. L'obra és, doncs, una eina de consulta essencial per a estudiants, professionals de la llengua, investigadors i especialistes d'altres llengües que vulguin conèixer la nostra.

BIBLIOGRAFIA

MALLAFRÉ (2009): Joaquim Mallafré, «Traduccions del català avui. Dades i reflexions», dins Kálmán Faluba i Ildikó Szijj (eds.), *Actes del Catorzè Colloqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, vol. 1, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 15-36.

La difusió de la normativa als mitjans de comunicació

MARC GUEVARA CLARAMUNT

Universitat Autònoma de Barcelona

marc.guevara@uab.cat

1. D. A. (2018): Diversos autors, *L'extensió social de la normativa als mitjans de comunicació*, Daniel Casals, Mar Massanell i Mila Segarra (eds.), Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat; «Biblioteca Milà i Fontanals» 64.
2. D. A. (2020): Diversos autors, *La premsa, la ràdio i la televisió com a agents difusors de coneixements lingüístics*, Daniel Casals, Mar Massanell, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat; «Biblioteca Milà i Fontanals» 67.

En el procés d'estandardització de qualsevol llengua, una fase fonamental és l'extensió de l'ús i el coneixement, perquè la societat que la parla faci servir el model lingüístic que sorgeix de la codificació, feta per experts gramàtics. En una llengua com la catalana, que malauradament avui dia encara es troba en una situació de minorització i subordinació, per causa de factors molt complexos, però sobretot desencadenada per les diferents vicissituds històriques (principalment una dictadura de quaranta anys), encara és més crucial aquesta difusió de l'ús. En efecte, els mitjans de comunicació són un bon espai per dur a terme aquesta tasca, perquè tenen un abast social molt ampli i han esdevingut models i referents lingüístics. En el cas català, a més, hi ha hagut força personatges que s'han preocupat per difondre un model de llengua adient i han aprofitat l'espai comunicatiu (ràdio, premsa i televisió) per fer-ho.

És justament d'aquesta qüestió que tracten els dos volums que ens ocupen, que són un recull de capítols que es dediquen principalment a analitzar seccions de llengua difosos pels mitjans de comunicació. És destacable que un punt fort d'aquestes publicacions és que ofereixen una panoràmica històrica molt àmplia d'aquesta difusió de continguts lingüístics als mitjans, atès que es parla tant d'articles escrits a finals del segle XIX i principis del següent com de l'etapa prefranquista (de les dues repúbliques), de la dictadura de Franco, de la Transició i del període democràtic. Aquesta cura en la selecció dels textos, executada per Daniel Casals, Mar Massanell i Mila Segarra (aquesta darrera al primer volum i prou), dona un valor afegit a la qüestió —interessant per si sola—, per tal com permet tenir una visió global de la situació de la llengua en diferents períodes històrics determinants.

El primer volum, *Extensió social de la normativa als mitjans de comunicació*, repassa la qüestió per mitjà de dos capítols introductoris i sis sobre diferents seccions de divulgació de la llengua als mitjans de comunicació, que representen molt bé els diferents períodes de la història del segle XX, tal com hem destacat. El pròleg és escrit per Maria Teresa Cabré i Castellví, presidenta en el moment de la publicació (2018) de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans. A continuació, també trobem una presentació de l'obra dels tres editors.

Del primer capítol introductor, n'és autor Josep Gifreu, i s'anomena «Centralitat i responsabilitat dels mitjans de comunicació en la difusió de la llengua comuna». Es tracta d'un repàs breu però ben condensat i representatiu dels Països Catalans de la situació actual del català als mitjans de comunicació. Aquest autor també ofereix unes consideracions sobre el model de llengua difosa, parla sobre la funció «productiva» dels mitjans de comunicació i acaba amb una proposta molt valuosa que anomena el «quadrat d'or» del català per als mitjans de comunicació. Daniel Casals, al segon capítol introductor, «Tradició en l'extensió social de la llengua dels mitjans de comunicació», ofereix una panoràmica de la presència d'espais de llengua als mitjans de comunicació catalans, que l'autor considera que ha estat ben extensa.

El primer període representat als capítols monogràfics és el prefranquista. L'un és obra de Joan A. Argenter, que parla de les «Converses filològiques» de Pompeu Fabra a *La Publicitat* entre 1919 i 1928, és a dir, del temps que va de la Mancomunitat de Catalunya a la Dictadura de Primo de Rivera. Aquest treball posa el focus en el component periodístic del conegut llegat de l'artífex de la gramàtica catalana. L'altre capítol, de Georgina Jordana, analitza els articles d'opinió del polifacètic Cèsar August Jordana a *L'Opinió* del 1932 i 1933, durant la Segona República.

El segon bloc és el del franquisme, compost de dos capítols que tracten sobre la mateixa qüestió: els «Aclariments lingüístics». El primer, de Daniel Casals i Neus Faura, s'emmarca en la primera etapa d'aquesta secció (entre el 1966 i 1967), obra de Josep Ibàñez Senserrich, publicada al setmanari *Tele/estel*. Els autors fan una anàlisi molt aprofundida sobre el contingut dels textos, el context històric i la manera d'interactuar amb el públic que tenia l'autor, que sens dubte era un valor

afegit perquè contribuïa encara més en la divulgació de la normativa catalana en un moment en què l'ús de la llengua estava molt restringit. El segon capítol és obra del mateix autor de la secció en la segona etapa, Albert Jané, que va del 1967 al 1970. No cal dir que el fet que sigui escrit pel mateix Jané li dona molt valor perquè la seva visió és molt il·lustrativa i fidedigna.

Del període de la transició tenim el capítol d'Emili Casanova sobre la secció «Qüestions de llengua», del programa «De Dalt a Baix» de Ràdio Peninsular de València, emès des del 1974 fins al 1985, que va tenir el gran repte de recuperar l'ús del valencià després d'un període fosc per a la llengua. Per acabar, de l'etapa de la democràcia, trobem un capítol sobre la columna «Etcètera», publicada actualment al diari *Avui* en versió també digital. Cal remarcar, a més, que l'autora del capítol és també la de la secció, Núria Puyuelo.

El segon volum, *La premsa, la ràdio i la televisió com a agents difusors de coneixements lingüístics*, també prologat per M. Teresa Cabré Castellví, conté una presentació dels editors i està compost per nou capítols. El primer, que és un capítol marc, és de Josep Maria Figueres i Artigues (UAB) i parla d'«El periodisme en la defensa de la llengua catalana» a partir de diversos articles periodístics publicats per Valentí Almirall, Enric Prat de la Riba i Antoni Rovira i Virgili en un període de cinquanta anys entre els segles XIX i XX.

De capítols monogràfics sobre seccions regulars als mitjans de comunicació catalans en tenim set, ordenats cronològicament. Al segon capítol Rosa Calafat Vila (UIB) i Daniel Casals (UAB) repassen l'obra de Francesc de Borja Moll publicada entre el 1962 i 1965, en ple franquisme, al diari *El Correo Catalán*. També del període del franquisme, el tercer capítol, escrit per Josep Daniel Climent (IES Cid, UOC), se centra en l'obra d'Enric Valor divulgada durant els anys seixanta per nombroses publicacions del País Valencià: «Cuestiones lexicogràfiques valencianes» (1960) per al diari *Levante*, «Lecciones de valenciano. Parlem bé» (1962-1964), «Gramàtica elemental per a valencians» (1964) i «Vocabularios» (1964-1965) al periòdic *Jornada*, i «Millorem el llenguatge» (1969-1970) al butlletí *Gorg*.

Sobre el període de la transició tenim tres capítols. D'una banda, Emili Casanova (UV i AVL) repassa les publicacions de Vicent Escrivà del 1975 al 1976 al diari valencià *Las provincias*, sobre «Els xiquets i la llengua», el primer curs de valencià als mitjans de comunicació, una fita històrica per la recuperació de la llengua en l'educació. Al cinquè capítol també Daniel Casals es fixa en les contribucions d'Albert Jané a la columna «El llenguatge» entre el 1976 i el 1985 al diari *Avui*, uns textos que han donat lloc a diverses publicacions de consulta obligada per a qualsevol lingüista. Al sisè, Amanda Ulldemolins (Georgetown University i The Catholic University of America) parla sobre la columna «Català per a tot-hom», publicada entre el 1979 i el 1981 a la capçalera *Alcanar*, i que tenia l'objectiu d'alfabetitzar una població que havia estudiat en castellà i prou. Cal destacar també que aquests textos van contribuir a catalanitzar la revista, atès que fins a la data només es publicava en castellà.

Finalment, de l'etapa democràtica hi ha dos capítols. El setè és obra d'Oriol Camps (IEC), que havia estat responsable de la Unitat d'Assessorament Lingüístic de Catalunya Ràdio i assessor lingüístic de la CCMA. L'autor presenta la secció «Parlem del català», que ell mateix va conduir i dirigir a la ràdio esmentada entre el 1990 i 1997. Al vuitè capítol, Enric Gomà, escriptor, guionista i divulgador lingüístic, es fixa en un programa que ell mateix va dirigir a Televisió de Catalunya entre el 2012 i 2013, *Català a l'atac*. Així doncs, aquests dos treballs ens parlen des d'una òptica molt personal de dues seccions de llengua recents i de molt d'èxit a la ràdio i a la televisió.

Per cloure el volum, encara trobem un novè capítol que no es fixa en cap secció en concret, sinó que planteja la dificultat d'elaborar el col·loquial mediatitzat a partir de la modalitat nord-occidental a les sèries de ficció. L'autora, Mar Massanell, repassa extensament i completa les característiques morfològiques, fonètiques i sintàctiques d'aquesta varietat i valora el seu encaix en l'estàndard i en la normativa. A banda, comenta alguns exemples de produccions televisives en què la varietat nord-occidental té un pes important, com ara *Lo Cartanyà*. Les conclusions a què arriba són principalment que les dificultats per elaborar el col·loquial mediatitzat nord-occidental es deuen al grau menor de participació d'aquest dialecte en l'estàndard i de la manca de parlants d'aquesta varietat en antena.